

BULLETIN

van de Historische kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historische beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerleener land

het onderwijs in de generaliteitslanden

(Vervolg op „Parochiescholen” afllevering 3 (mei/juni '60))

DE schooltoestanden en de staatkundige toestand van een land houden nauw verband met elkaar, vooral in vroeger tijden, toen de school in nauwe betrekking stond tot de kerk en kerk en staat eveneens zeer nauw waren verbonden.

Willen we dus een enigszins heldere kijk op de school krijgen, dan dienen we van te voren een blik te werpen op de staatkundige toestand van deze streken.

De gemeenten, die thans Zuid-Limburg vormen, waren vroeger in hoofdzaak verdeeld over de landen van Valkenburg en van 's-Hertogenrade, die met de landen van Limburg en Daelheim de vier landen van Overmaas vormden.

Heerlen behoorde tot het Land van Valkenburg.

Het Land van Valkenburg heeft volop zijn deel gehad van de 80-jarige oorlog. Daartoe heeft voor het grootste deel wel bijgedragen de nabijgelegen stad Maastricht, die toen voor een der sterkste vestingen van West-Europa gold.

Maastricht, gelegen aan de Maas, werd in die tijd beschouwd als de sleutel der Noordelijke Nederlanden. Aan het bezit van Maastricht was dus zowel Spanje als de Staten zeer veel gelegen.

Zo vinden we reeds in het allereerste begin van de 80-jarige oorlog Maastricht als uitgangspunt en doel van de militaire operaties van beide partijen.

Na „het schrikkelijk beleg en de vreselijke carnage” in 1579 onder Parma, bleven de Spanjaarden meester van de stad, tot Frederik-Hendrik in 1632 zijn bekende veldtocht langs de Maas deed.

Van dat jaar af bleven de Hollanders — laten we voor de duidelijkheid deze naam gebruiken — voor goed gevestigd in het Valkenburgse Land, behoudens een klein interregnum der Franssen 1672—1678.

Van toen af werd met en om onze Valkenburgse dorpen gespeeld, gespeeld een bloedig en wreed spel, waarbij onze dorpen nu eens in handen waren van de ene, dan van de andere partij, die ieder op haar beurt die dorpen beschouwde als een prooi, die ze plukten zoveel ze konden.

En het treurige gevolg was, dat het rijke en vruchtbare land van Valkenburg, het land van de Limburgse klei, verarmde en verwilderde, dat het landvolk hongerde bij de platgelopen oogst, bij de leeggestolen stallen en schuren; dat er woestenij en wildernis ontstond en bijna onbewoonde dorpen, waar eeuwenlang het weelderig gewas op de vruchtbare bodem de vlijtige bevolking rijkelijk had kunnen voeden.

Van 1632 af was het land van Valkenburg een prooi van beide partijen. En toen het jaar 1648 een eind maakte aan de 30-jarige oorlog en men in vrede het kwaad wilde herstellen, dat de langdurige oorlog had berokkend, toen begon in het land van Valkenburg de strijd eerst voor goed. Dit was het gevolg van een onduidelijke bepaling in het vredetractaat van Munster, waarbij iedere partij het bezit werd gewaarborgd van wat ze op het ogenblik van de vredessluiting had. Wie nu meester van de hoofdstad des lands was, achtte zich daardoor ook heer van het hele land, stelde ambtenaren aan, die zich haastten het volk aan schatting te onderwerpen en uitdrukkelijk voorschreven, dat het verboden was aan de andere partij te gehoorzamen of te betalen op straffe van ongeldigheid.

De andere partij deed evenzo, en beide partijen wisten zich te doen gehoorzamen, desnoods met gewapend geweld.

Is het wonder, dat het volk verarmde, het land ontvolkte, dat vele akkers jarenlang braak bleven liggen en dat vele hoeven leegstonden.

In 1661 werd door het Partagetractaat een einde gemaakt aan die vreselijke toestand; het Land van Valkenburg werd tussen de Republiek en Spanje verdeeld.

In de dorpen, die onder Spaans bestuur bleven, bleven de kerkelijke en maatschappelijke toestanden hetzelfde karakter behouden; ook de schooltoestanden bleven zoals ze werden beschreven in „Parochiescholen” (zie Bulletin aflevering 3, mei/juni 1960). De scholen bleven Parochiescholen, dus nauw met de Kerk verbonden.

Maar omdat in het Hollandse gedeelte der Generaliteitslanden een bewind kwam, dat de Katholieke Kerk en haar bedienaren niet gunstig was gezind, werden maatregelen genomen om de invloed van de R.K. Kerk op het onderwijs te beknotten. Hiertoe werd uitgevaardigd: „Het schoolreglement van 1655”.

In 1655 werd door de Staten Generaal een schoolreglement vastgesteld „om in alle steden, vrijheden, heerlijkheden, dorpen ende vlekken onder het ressort van de generaliteit gehorende, punctelijk achtervolcht, nagekomen en gepractiseert te worden”.

In het eerste capittel wordt gehandeld over „de qualiteiten ende bequaemheid der schoolmeesters”.

- A. De schoolmeesters moeten een *Acte* hebben. Ziehier de exameneisen:
1. Zij moeten alle gedrukte boeken en geschreven brieven promptelijk kunnen lezen;
  2. zij moeten een goede hand schrijven;
  3. de psalmen Davids bekwamelijk zingen;
  4. en ter nooddrufft rekenen.
- B. Zij moeten vrome, godzalige lieden zijn en de fundamenten van de Christelijke gereformeerde religie wel ervaren.
- C. De schoolmeesters noch hun familiën mogen tappen, gelagen zetten, gemene middelen pachten (belastingen), geen politieke officiën bedienen, geen neringe ofte hanteringe doen (dus : geen nevenbetrekkingen bekleden).

In het tweede Capittel gaat het over het schoolhouden.

Zowel 's winters als 's zomers zal school worden gehouden: 's voormiddags van 8 tot 11, 's namiddags van 1 tot 4.

Elke week is Woensdag- en Zaterdagnamiddag vrij.

De vakantie duurt twee weken in het jaar. Het reglement zegt uitdrukkelijk : geen dag meer, en zeker niet op de Paepse feestdagen.

Van jongsaf zullen de kinderen naast het lezen de gebeden leren.

Als ze redelijk kunnen lezen, zullen ze dagelijks fundamenteel leren schrijven en alle veertien dagen een stichtelijk voordicht schrijven.

Als uithangbord zal de schoolmeester geen kaart of monster mogen uithangen, dan wat hij eigenhandig gemaakt heeft op straffe van twaalf guldens.

Natuurlijk beslaat het onderwijs in de godsdienst en het psalmzingen een grote plaats.

De classis van Maastricht hield het toezicht en schreef de boeken voor. 't Is misschien niet onaardig ze hier even te noemen :

1. het A-B tafeltje;
2. het A-B boek der gereformeerden;
3. de trappen der Jeugd;
4. de letterkunde;
5. de Bijbels, Testamenten, Evangeliën en Epistelen, zelfs „die van de Roomsche Opzettinge”;
6. alle soorten van Couranten en Nieuwspapieren;
7. Neffens allerley soorten van indifferente historiën, echter onder die conditie, mitsdat het oordeel over het laatste zal staen aan de predikant van de plaetse.

Artikel X spreekt over de tucht.

De discipline ofte straffe moet niet te zacht noch te wreed zijn; maar met een oogmerk van verbetering ende discretie naar den aerd ende humeuren der kinderen gemoderieerd ende dat alleenlijk volgens de ordinaire schooldiscipline met roede en plak, corresponderende met huisdiscipline van de ouders.

Ende zullen de ouders hare kinderen aan de meesters zo overgeven, om

van dezelve onderwezen ende wegens hare fouten gestraft te worden, zonder daarover ontsteltenisse te maken.

Artikel XI stelt vast dat de schoolmeesters niet mogen toelaten, dat de Paepsche kinderen Paepsche boeken, of Paepsche voorwerpen (rozenkransen enz.) mee naar school brengen of dat ze de gereformeerde kinderen zouden quellen, lasteren, verdoemen ofte enige paperijen inplanten. In de volgende artikelen worden allerlei ondeugden opgesomd, die de kinderen niet mogen plegen en allerlei deugden, die ze moeten leren beoefenen en „waerinne de schoolmeesters haer met een goet exempel zullen voorgaen”.

Art. XV. Over het schoolgebouw en de schoolmeubelen vernemen we alleen, dat de schoolmeesters „die knechtken ende meyskens in de school leert, daertoe zal moeten hebben zodanige plaetsen, dat ze van malkanderen tot eerbaere tuchtigheid gescheyden mogen blijven ende geleert worden”. Wel wordt de regeerders der dorpen gelast goed gelegen bekwame schoolhuizen te bestellen en te onderhouden.

Wat de inkomsten van de schoolmeester aangaat stelt het reglement ons teleur. Wel wordt daaraan een heel hoofdstuk gewijd.

Er wordt bepaald, dat ze hun vast tractement alle drie maanden zullen genieten. Bovendien ontvangen ze het schoolgeld der kinderen, dat maandelijks moet worden betaald. Ze hebben verder ten laste van de dorpen vrije bekwame woningen; ze worden door de dorpen betaald voor het leren der arme kinderen, voor het luiden der klokken en het begraven der doden. Maar de grootte van het inkomen vernemen we niet.

We vonden van een schoolmeester te Geulle, dat hem *f* 25.— voor huishuur moest worden uitgekeerd en *f* 5.— voor het leren van arme kinderen. Diezelfde man nam bij zijn ambt van schoolmeester en kostervoorlezer ook nog dat van burgemeester waar. Als men verder weet, dat de burgemeester van die dagen met het financiëel beheer van dorp of stad was belast, dan worden we daardoor gerustgesteld omtrent 's mans financiële positie.

Het schijnt, dat de schoolmeubelen ook ten laste der dorpen kwamen. Althans in de rekening der gemeente Klimmen komt op het jaar 1729 een post voor van 66 gulden wegens het maken van banken in de school. Het vierde kapittel verbiedt onder zware straffen het schoolhouden aan alle „paepse schoolmeesters, papen, monniken, mennonieten, nonnen, bagijnen, kloppen”. Het verbiedt ook de z.g. winkelscholen, waar de kinderen, onder schijn van te leren naaien, breien, spinnen of instrumenten spelen, onderwijs krijgen in lezen en schrijven.

Het vijfde kapittel houdt de schoolmeester zijn plichten voor, wat het kostersambt betreft.

Tot zover het schoolreglement.

Alle dingen moeten worden gezien in het kader van hun tijd. Dit in het oog houdend is dit reglement een merkwaardig stuk, dat in zijn algemeenheid principes huldigt die heden nog gehuldigd worden. Men zou het kunnen noemen een voorloper van onze latere schoolwetten.

1°. Het eiste een „acte van bekwaamheid”. We hoorden de exameneisen. In de onderwijswetten wordt nog steeds over „acten van bekwaamheid” gesproken, als diploma's worden bedoeld.

2°. Het „bewijs van goed gedrag”, dat de staat van de onderwijzers eist, werd in dit reglement vertolkt door : ze moeten godzalige lieden zijn.
3°. De onderwijzers mochten toen al geen nevenbetrekkingen bekleden.
4°. Op de opvoeding werd heel erg de nadruk gelegd. Er waren twee artikelen: een met heel veel ondeugden, die de kinderen niet mochten bedrijven, een met heel veel deugden die de jeugd moest leren beoefenen.
5°. Ook toen reeds waren velen tegen coëducatie : de knechtken en de meyskens moesten apart zitten tot eerbare tuchtigheid.

We begrijpen evenwel, dat met dit reglement niet opeens een nieuwe toestand wordt geschapen.

Integendeel, het reglement en de scholen, die het schiep, konden in deze katholieke streken niet inslaan; ze werden tot onvruchtbaarheid gedoemd door hun drijven op godsdienstig gebied, dat immers in deze katholieke landjes zonder succes moest blijven; de gereformeerde scholen werden gemeden.

In het jaar 1694 werd vanwege de classis te Maastricht een onderzoek ingesteld omtrent de toestand der scholen in het Staatse gedeelte der Landen van Overmaas.

Daarbij bleek, dat alleen in Valkenburg, Heerlen, Vaals, Beek, Meerssen en Geulle het gehele jaar werd schoolgedaan. In de andere dorpen geschiedde dat alleen 's winters. „Tot *Mariëngrat* (Margraten) was de school gemortificeert; maar wierde bevonden, dat onder *den paepschen coster* in 't midden van den winter eene school was van 80 kinderen. Tot *Gulpen* komen alleen ter school de kinderen van de Gereformeerde Godsdienst, die een getal van omtrent 12 uytmaken, en houdt de paep-sche coster aldaer school met over de 50 kinderen, die gemainteneert wordt door den paep aldaer Wilre (in den Vroenhof) : tot zijn leedwezen kan de schoolmeester geen school houden, ter oorsaecken, dat de paep aldaer school houdt en de onderdanen afschrikt van de kinderen bij den gereformeerden schoolmeester te senden.”

Door de bemoeiing van de Staten-Generaal was het onderwijs in de dorpen der generaliteit in slechte conditie gekomen. De man, die in de school stond, voelde weinig voor zijn Roomse leerlingen — Protestantse had hij maar enkele. Daarom hield hij zich bezig met zijn andere baantjes, die hem, in weerwil van het verbod van nevenbetrekkingen, als zijnde van de gereformeerde religie, bij voorkeur werden opgedragen o.a. schepen, secretaris der schepenbank, dorpsburgemeester enz. En andere scholen oprichten mocht niet, al gebeurde dit toch wel in het geheim (zie boven).

De pastoors klaagden dan ook in 1788, „dat de ingezetenen ongeletterd bleven en noch lezen noch schrijven konden”.

J. G. J. HOENS

Het kadaster van Heerlen

in de Franse tijd

BIJ de bezetting van Limburg door de franse legers in 1794 en de daarop volgende inlijving bij de Franse Republiek, werden met ingang van 1 oktober 1795 alle bestaande wetten en privileges afgeschaft. Dientengevolge kwam ook voor goed een einde aan de in natura verschuldigde pacht aan heerlijkheden, kerken, proosdijen, armenhuizen e.d.

Het ligt voor de hand, dat de bezettende macht spoedig maatregelen trof, ten einde zich de onmisbare geldmiddelen te verschaffen. Hiertoe behoorde in de eerste plaats de heffing van belasting op onroerende goederen. Voor de vaststelling dezer heffing stonden alleen de oude leggerboeken ter beschikking. Daarin waren evenwel de leengoederen, waaruit een groot gedeelte van de onroerende goederen bestond, niet opgenomen. Men trachtte zich daarom de nodige gegevens te verschaffen door het kadaster der Lenen op te eisen. Om begrijpelijke redenen stuitte men hierbij echter op heftige tegenstand.

Een en ander blijkt uit de bescheiden, berustende in het oud-archief der gemeente Heerlen.

Zo werd de 31e oktober 1795 door de Keurkeulse Mankamer te Heerlen op het verzoek van de Municipaliteit van Heerlen, waarbij op bevel van de centrale administratie te Maastricht het kadaster der Lenen van de Mankamer binnen 24 uur werd opgeëist, geantwoord, dat dit niet aanwezig was. Blijkbaar had men deze gegevens laten verdwijnen.

Uit een brief van de Municipaliteit van het canton Heerlen aan de Administration Centrale du Département de la Meuse inférieure van 5 Brumaire jaar 5 (26 oktober 1796) blijkt, dat men aan de opdracht tot aanwijzing van z.g. Commissarissen répartiteurs, die tot taak hadden het kadaster samen te stellen, niet kon voldoen, omdat de betrokkenen weigerden de benoeming te aanvaarden, zolang hun diensten niet behoorlijk werden beloond.

Weliswaar was men met de voorbereidende werkzaamheden reeds begonnen, doch het bleek niet mogelijk het kadaster binnen de gestelde termijn te voltooien, ofschoon men, althans zo beweerde men, hard had gewerkt en enorme kosten daaraan had besteed. Men stelde daarom voor een exact tableau van de belastbare eigendommen met aanduiding van de voorheen opgelegde aanslagen over te leggen.

Den 15 Nivose jaar 5 (4 januari 1797) berichtten de commissarissen répartiteurs, dat zij beraadslaagd hadden over het besluit van de Centrale Administratie omtrent de uitvoering van de (Franse) Wet van 1 december 1790 betreffende de samenstelling van leggerboeken ten behoeve van de grondbelasting. Hoewel zij, naar hun zeggen, overtuigd waren van de onmisbaarheid van een kadaster, vonden zij de termijn, waarbinnen de waardering van de eigendommen moest tot stand zijn gekomen, te kort.

Zij stelden daarom een voorlopige verdeling voor van de lasten volgens een op te maken lijst van de belastbare eigendommen, op de wijze als dit vroeger geschiedde.

Hierbij werd opgemerkt, dat, hoewel het totale aantal bunders geschat wordt op 5300, met dit aantal geen rekening diende te worden gehouden bij de vaststelling van het aandeel van het canton Heerlen, omdat in het grootste deel der overige cantons en het voormalige Oostenrijkse Land de kadastrale grootte aanmerkelijk kleiner was dan in werkelijkheid. Hiermede rekening houdende ware de grootte op niet meer dan 4200 bunder te stellen.

Voorts diende in aanmerking te worden genomen, dat de voormalige Bank Heerlen, de van ouds bestaande tienden had afgekocht en de grondeigenaren mitsdien niet hadden geprofiteerd van de afschaffing van dit privilege, hetgeen in de omliggende cantons wel het geval was geweest. Men was om deze reden van oordeel, dat het belastbare aantal bunders met een zesde diende te worden verminderd.

Deze brief was ondertekend door Bartholomeus BORGHANS, Gerhart BORGHANS, Matthis HANRATS, Nicolaes VAESSEN, L. HENNEN, Nicolaes UBAGS, J. BOUR, J. P. GOFFIN, J. W. LINTJENS, J. W. FRANSSEN, B. à CAMPO en HENNEN, agent municipale.

De 4 Ventose jaar 5 ((22 februari 1797) belegde de maire adjoint L. PLUYMAKERS een vergadering ten gemeentehuize, ten einde de opgeroepen vijf commissarissen répartiteurs aan te zeggen ten spoedigste werk te maken van het kadaster. Behalve B. à CAMPO en J. W. FRANSSEN waren de opgeroepen echter niet verschenen.

De 27 Florial jaar 5 (16 mei 1797) werd door de Administration Centrale du Département de la Meuse inférieure een besluit uitgevaardigd, waarbij werd bepaald, dat in elk canton een Commissaris zou worden benoemd, die in het bijzonder was belast met de leiding van het opmaken van de leggerboeken. De Commissaris werd bijgestaan door de Commissarissen répartiteurs; deze konden de werkzaamheden onder elkander verdelen en daarbij de hulp inroepen van drie geschikte burgers. De burger STERNBACH (Kolonel Baron de STERNBACH, wonende te VAALS) werd als Commissaris voor het canton Heerlen aangewezen.

Aan de luitenant colonel in Staatse dienst, Frederick STERNBACH, is 11 augustus 1785 op last van de Raad van State der verenigde Nederlanden een complex heidegrond groot 100 bunder door de Hoofdbank Heerle verkocht voor de prijs van 2000 gulden. Aan deze verkoop was de voorwaarde verbonden, dat de grond binnen tien jaar in cultuur moest worden gebracht. Hieraan is echter geen gevolg gegeven; de heide ter plaatse is heden ten dage nog niet ontgonnen. In de volksmond wordt dit gedeelte van de heide nog steeds „Der Sterrebach” genoemd.

Ook de benaming Heldevierskamp herinnert aan de aankoop en de ontginning van een complex heidegrond groot 203 bunder door J. HELDEVIERS in 1669.

Het is wellicht interessant omtrent BARON VAN STERNBACH, die vóór en tijdens de Franse tijd in Heerlen een belangrijke rol heeft gespeeld en ook te dezer plaatse een tijd lang heeft gewoond, enige nadere bijzonderheden te vermelden.

In het register van de burgerlijke stand dezer gemeente van 1814 is bij gelegenheid van het wettigen van zijn tweede huwelijk het volgende opgetekend:

De Heer George Lodewijk Joseph Frederik BARON VAN STERNBACH, gepensioneerde Colonel der Staate van Holland, en Ridder van de order van St. Lodewijk won. in deze gemeente, 68 jaar, geboren te Aurelois 27-10-1746, weduwnaer van w. Mevrouw Louisa Alexandrina DE LA CHAISSE, gestorven te Luik 13-2-1786, zoon van w. Frederik STERNBACH × w. Claudina CALABRO, (datum overlijden niet bekend) huwde 27-4-1814, 4 u. nm. met Mevrouw Cornelia SARDIJN, z.b. won. alh. 45 j. geb. te s'Hage 3-5-1769 d.v. † Antoon SARDIJN × † Cornelia VAN LOMME.

En verklaren de voornoemde Echtgenoten, dat van hun geboren zijn veertien kinders dewelken op den civielen staat der gemeente van VAELS onder den naertenoemen naemen en datum ingeschreven zijn, als

1°.	Fortunatus Constantinus Frederikus DE STERNBACH	ingeschr.	4-10-1789
2°.	Agatha Alexandrina Carolina DE STERNBACH		11-10-1790
3°.	George Lodewijk DE STERNBACH		12- 9-1791
4°.	Alexander Frederik Caesar DE STERNBACH		26- 2-1793
5°.	August Victor Eduard Stanislaus DE STERNBACH		11- 6-1794
6°.	Constantia Victoria DE STERNBACH		29- 9-1795
7°.	Julia Louisa Charlotta VAN STERNBACH		16. prair. 5
8°.	Frederica Alexandrina Louisa Francisca DE STERNBACH		24 mess. 6
9°.	Lodewijk Willem Constantin Desiré STERNBACH		12 therm. 8
10°.	Victor Frederik August STERNBACH		17 therm. 9
11°.	Lodewijk Frederik Victor Alexander STERNBACH		14 vent. 11
12°.	Victoria Augustina Josephina DE STERNBACH		24 brum. 14
13°.	Josephina Carolina Augustina DE STERNBACH		23 Nov. 1807
14°.	Lodewijk August Charles DE STERNBACH		18 Nov. 1809
- † 13-11-1814, 11 uur vm. te s'Hage, Wijck K 299, Frederic VAN STERNBACH, gepensioneerde Colonel, in Heerlen woonachtig geweest, woonende te Vaals bij Aken, oud 68 j. geboren te Aurelois, getrouwd met Cornelia SARDIN, zoon v. Fredric VAN STERNBACH en van Gerardine COLARDO.

De 5 Prairial jaar 5 (24 mei 1797) hield de Commissaris STERNBACH een vergadering met de Commissarissen répartiteurs en de agent municipale.

Na bezichtiging ter plaatse kon hij zich verenigen met de opgemaakte verdeling van de gemeente in vier secties en de samenvoeging van Heerlen met de dorpen Voerendaal en Nieuwenhagen. Dit laatste geschiedde, omdat tussen deze gemeenten en Heerlen geen limieten bestonden.

In deze vergadering werd ook de begrenzing en indeling in secties vastgesteld. Deze luidde, als volgt:

De gemeente Heerlen met de dorpen Voerendaal en Nieuwenhagen wordt

verdeeld in vier secties, nader aangeduid door de zich in de kom van Heerlen kruisende hoofdwegen Aken—Sittard en Maastricht—Gulik.

Deze vier secties worden (overeenkomstig de leus van de Franse revolutie) genaamd *Liberté*, *Fraternité*, *Égalité* en *République*.

De Sectie *Liberté* omvat het centrale deel van het dorp Heerlen en het gehucht Caumer met aanhorigheden en is begrensd ten Oosten door de gemeenten Kerkrade en Eijgelshoven (canton Rolduc) vanaf Valkenhuizen tot Rouwenhof door de weg leidende naar Scheidt; de grens volgt deze weg tot aan het gebied van Schaesberg, waar zij de grens van deze gemeente volgende doorloopt tot aan de boerderij Leenhof, waar zij uitkomt op de grote weg Heerlen—Gulik en deze volgt tot het punt, waar de beide grote wegen elkander kruisen in de kom van Heerlen, van waar de grens de weg volgt naar Aken tot aan Valkenhuizen.

De Sectie *Fraternité* omvat de gehuchten Benzenrade, Beitel, Vrusschenbroek, Welten, Ubagsberg, Colmont en Winthagen met het zuidelijk deel van Heerlen en een gedeelte van Kunrade links van de weg van Maastricht, begrensd ten Oosten door de gemeente Simpelveld (canton Rolduc), ten Noorden door de weg van Aken vanaf de Locht tot Heerlen op het punt, waar de wegen elkander kruisen en ten Westen vanaf dit punt tot aan Terveurt op het gebied van de gemeente Klimmen (canton Valkenburg) en ten Zuiden door het gebied van de gemeente Klimmen en de gemeenten Wijlre en Eijs (canton Wittem).

De Sectie *Égalité* omvat het westelijke deel van Heerlen, het gedeelte van Kunrade rechts van de weg van Maastricht, het dorp Voerendael, Ten Esschen, Vrank en een deel van de Ganzeweide, begrensd ten Oosten en ten Noorden door de grote weg Heerlen—Sittard vanaf het punt waar deze de weg van Maastricht snijdt tot aan het gebied van de gemeente Amstenrade (canton Oirsbeek), ten Westen door het gebied van de gemeenten Amstenrade en Hoensbroek (canton Oirsbeek) en Klimmen (canton Valkenburg), ten Zuiden door de weg van Maastricht.

De Sectie *République* omvat het noordelijke deel van Heerlen, de gehuchten Schandelen, Heerlerheide, Terweij, Nieuwenhagen en de grote onontgonnen heide, begrensd ten Oosten door de gemeenten Eijgelshoven en Ubach-over-Worms (canton Rolduc) vanaf Rouwenhof tot Nieuwenhagen, ten Noorden door de grens van de grote heide tot Heerlerheide, ten Westen door de grote weg van Heerlen naar Sittard en ten Zuiden door die van Heerlen naar Gulik, vanaf het punt, waar deze de weg van Sittard snijdt, tot in de buurt van de boerderij Leenhof, waar de grens om de gemeente Schaesberg heen loopt in noordelijke richting tot aan het uitgangspunt Rouwenhof.

De 13 Prairial jaar 5 (1 juni 1797) bericht de Commissaris STERNBACH aan de Centrale Administratie, dat men met de werkzaamheden aan de legger, conform de gegeven instructies, is begonnen onder leiding van burger BELDERBUSCH. Met de aanwijzing van de juiste begrenzing der vier secties van de oude Bank Heerlen is men nog doende.

De Commissarissen répartitioneurs zijn verdeeld over de vier secties, waar zij elke dag bezig zijn. Waar echter slechts enkelen van hen in staat zijn de grenzen van de percelen aan te geven en tegelijkertijd de lijsten bij te houden, zijn twee landmeters nodig. In elke sectie zijn tot nu toe 4 à 500

percelen opgenomen, hetgeen niet veel betekent in verhouding tot het totale aantal, dat in de hoofdplaats Heerlen 50 tot 60.000 bedraagt.

De gemeente Scheidt is ook zo ver gevorderd; verwacht wordt dat men daar eerder gereed zal zijn, omdat er zich minder moeilijkheden voordoen. Verschillende commissarissen répartiteurs en helpers hebben, zo zegt STERNBACH verder, te kennen gegeven, dat zij zich niet elke dag met het kadasterwerk kunnen bezig houden, omdat zij hun gewone beroep moeten kunnen uitoefenen. Hij vreest dan ook, dat zij ontslag zullen nemen.

Omdat verschillende eigenaren nalatig zijn in het verstrekken van de nodige gegevens, stelt hij voor, dat de centrale administratie een bekendmaking uitvaardigt, waarbij de eigenaren gelast wordt binnen 15 dagen aangifte van hun bezittingen te doen.

Hij meent voorts, dat een kadastrale kaart noodzakelijk is. Hij vestigt de aandacht op een kaart van de niet in cultuur gebrachte gronden (de grote heide), vervaardigd door A. WILMAR (vrederechter en landmeter te Meerssen), welke kaart heeft gediend voor de vaststelling van de domeinrechten. Deze kaart berust in het voormalige Bureau der Domeinen, dat op het ogenblik beheerd wordt door de burger BLAIRON.

Er bestaan voorts kaarten vervaardigd door dezelfde landmeter van de limieten van Heerlen tussen de gemeenten Brunssum, Simpelveld en andere eertijds Oostenrijkse plaatsen. Hij vraagt inzage van deze kaarten. STERNBACH klaagt verder over de vele foutieve aangiften. Hij zegt, dat het register, waarin de bezittingen worden aangetekend, het leugenregister wordt genoemd; beweerd wordt dat men eigenaren aantreft, die 20, 30, zelfs 50 bunders te weinig hebben opgegeven.

De dagelijkse leiding van de werkzaamheden aan het kadaster waren opgedragen aan:

de agent municipale van Heerlen met de commissarissen répartiteurs L. BELDERBUSCH, R. VONKEN, B à CAMPO, J. M. LINTJENS, J. SIJSTERMANS en de landmeter à CAMPO jr., voor het opnemen van een gedeelte van de secties *Fraternité* en *Égalité*;

de agent municipale van Voerendaal met de commissarissen répartiteurs L. HENNEN, Hr. BORN, C. GOFFIN, C. MOULEN, N. UBAGS en de landmeter à CAMPO jr., voor het opnemen van een gedeelte van de secties *Égalité* en *Fraternité*;

de agent municipale van Nieuwenhagen met de commissarissen répartiteurs N. VAESSEN, Ger. BORGHANS, Barth. BORGHANS, Mart. HAANRAETS, Math. HAANRAETS en de landmeter J. P. MERTENS voor het opnemen van de sectie *République*;

de agent municipale van Schaesberg met de Commissarissen répartiteurs A. NIJSTERS, L. HORBAG, H. BRÜLL, M. MELCHERS, DANIELS, pastoor, en de landmeter J. P. MERTENS, voor het opnemen van de gemeente Schaesberg en de sectie *Liberté*.

In de vergadering van de Municipaliteit van 17 Fructidor jaar 5 (3 september 1797) werd de benoeming van een of meer landmeters aan de orde gesteld.

De burger CLOOTS, landmeter te NUTH, bood aan de beide secties *Égalité* en *République* in kaart te brengen voor 5 stuiver per bunder.

De burger W. à CAMPO was bereid het werk te doen voor het gehele canton tegen 4 stuivers en 3 oort per bunder, waarop CLOOTS aanbood het voor 3 stuivers 3 oort uit te voeren.

De burger GIELEN, landmeter te SCHAESBERG, nam met 3 stuivers genoegen. CLOOTS was ten slotte met 2 stuivers 3 oort tevreden.

Waar niemand meer aanbood zich voor een lager bedrag met het werk te belasten werd aan CLOOTS de opdracht toegewezen.

In het daarop volgende jaar werd in de gemeenteraad een klacht behandeld van de landmeter CLOOTS, behelzende, dat een groot aantal ingezetenen weigerachtig bleven de ligging van de percelen land aan te wijzen, waardoor hij niet in staat was het aangenomen werk op een bepaalde tijd te voltooien. Na de Commissaris te hebben gehoord werd besloten aan de Centrale Administratie o.a. de volgende maatregelen ter goedkeuring voor te leggen:

1. Ieder burger, die door burger CLOOTS zal opgevorderd worden in het veld de bezitters der percelen aan te wijzen, zal gehouden zijn te verschijnen.

2. Eenieder, die weigerachtig is zal daartoe gedwongen worden door middel van inkwartiering van een militair in zijn huis, die hij van eten en drinken moet voorzien en een Livre per dag betalen.

De 11 Florial jaar 6 (30 april 1798) deelden de Agents en Commissarissen répartiteurs van het canton Heerlen aan de Administration centrale mede, dat het kadaster nog niet was voltooid. Landmeter CLOOTS had opdracht de lijsten en de kadastrale kaarten te vervaardigen. Hij was met het werk nagenoeg gereed, hetgeen ook met de taxaties het geval was. Men vond het echter nodig er op te wijzen, dat CLOOTS elke dag aandrang op betaling, doch dat men niet wist hoe hieraan te voldoen, aangezien de nodige geldmiddelen ontbraken.

De 26 Thermidor jaar 6 (14 augustus 1798) besloten de Commissarissen répartiteurs, dat de aanslagen in de grondbelasting op dezelfde wijze als in het voorafgaande jaar zouden worden opgelegd, aangezien het kadaster nog niet in orde was.

Wanneer het kadaster is gereed gekomen kan niet met zekerheid worden vastgesteld. In 1807 was dit klaarblijkelijk nog niet het geval, aangezien in een in dat jaar verleden notariële akte geen perceelsnummers worden vermeld. Met volstrekte zekerheid kan hieruit echter niet worden afgeleid, dat het nieuwe kadaster toen nog niet in gebruik was. Immers ook in latere jaren werden de kadastrale nummers niet steeds vermeld, doch werd de ligging van de percelen veelal alleen met de namen van de belendende eigenaren of wegen, voetpaden of beken, aangeduid. Dit is begrijpelijk, aangezien de omschrijving van de belendingen meer tot de belanghebbenden spreekt dan alleen het nummer van het perceel. Om die reden worden ook nu nog de belendingen steeds genoemd bij openbare verkopen van landerijen.

Het nieuwe kadaster was geschoeid op de leest van de in Frankrijk bestaande wettelijke bepalingen.

Het vertoonde een grote verbetering ten opzichte van het oude kadaster, doordat alle eigendommen zonder uitzondering waren opgenomen en naast de plaatselijke benaming de afzonderlijke percelen van nummers

waren voorzien en in kaart gebracht. Behalve de naam van de eigenaar, mede-eigenaar en vruchtgebruiker vermeldde de perceelsgewijze legger de grootte uitgedrukt in oude maten (bunder, kleine roede en voet), benevens de geschatte belastbare waarde. Het metricke stelsel werd eerst toegepast bij de invoering van het tegenwoordige kadaster.

Vermeld zij nog, dat in het Land van Overmaas 1 bunder bestond uit 400 kleine roeden en 1 kleine roede uit 16 voet vierkant.

In de tegenwoordige maat uitgedrukt was

1 bunder = 8280 m²

1 kleine roede = 20,7 m²

1 voet vierkant = 0,071 m²

W. LINDELAUF †

De Joodse Begraafplaatsen te Heerlen

DE geschiedenis van de Joodse Gemeente in het Heerlener land is, wat het verre verleden betreft, nog in nevels gehuld. Wel is bekend dat er te Maastricht al vroeg Joden gevestigd waren. In het jaar 1295 is aldaar reeds sprake van een Jodenstraat. Uit een kaart, aangevende de vestiging van de Joden in het Rijnland tot het jaar van de grote Jodenvervolging, in 1349, blijkt, dat de Joden destijds reeds in alle plaatsen van enige betekenis woonden. In een cijnsboek van het jaar 1377 wordt melding gemaakt van een Jodenschool te Maastricht. — Zie De Maasgouw 1931, p. 36.

Heerlen lag aan de grote handelsweg, met o.a. verbindingen naar Maastricht en Aken. Het zal dus geen verwondering wekken als de bewoners van het oude Heerlen al in heel lang vervlogen tijden met Joden kennis hebben gemaakt.

De naam Joden is ontleend aan het woord Jehoedi, d.w.z. iemand die tot de stam Jehoeda (Juda) behoort. Het slaat echter theoretisch op allen welke door afstamming behoren tot de nakomelingen van de inwoners van het rijk Juda (waarin ook de stam Benjamin opgenomen was). In de loop der geschiedenis zijn er echter velen verdwenen onder andere volkeren en zijn er uit andere volken niet zelden mensen overgegaan tot de Joodse godsdienst en daardoor Joden geworden. Naast de naam Joden werd in de 19de eeuw ook de naam Israëlieten ingevoerd ter vermindering van de ongunstige klank die het woord Joden had. Tegenwoordig is men echter weer tot de benaming Joden teruggekeerd. In sommige landen spreekt men ook van Hebreëen — Winkler Prins Encyclopaedie, 6e druk

1951, nr. 11, p. 550. — Hebreën (of Hebraeërs) is de naam die in het Oude Testament aan de Israëlieten (en eventueel ook aan verwante stammen) wordt gegeven, vooral door of tegenover vreemden; hij wordt daar gebezigd in tegenstelling met de eigenlijke bewoners van Kanaän. Hij betekent wellicht „mensen van de overzijde (eber)”, waarschijnlijk de overzijde van de Jordaan; het is dus een aanduiding van de nomadenstammen ten oosten van die rivier, gegeven door de Westjordanse Kanaäieten. — Winkler Prins als hiervoor, nr. 10, p. 420 —.

Gedurende lange jaren begroeven de Heerlense Joden hun doden in een tot begraafplaats ingericht gedeelte van een weide achter het huis de Kroon. Dit huis lag met de voorgevel naar de Dorpsstraat — thans Emmastraat. — Bulletin Het Land van Herle 1951, afl. 3, p. 60. — Het hoofdgebouw en de erachter gelegen opstallen zijn inmiddels afgebroken. Het oostelijk nevengebouw, dat tot het huis de Kroon behoorde, is nog steeds klooster van de Eerwaarde Zusters van de H. Joseph, en dit reeds vanaf 1870. — Bulletin 1951, afl. 6 p. 127.

Bij verkoop van het huis de Kroon verwisselde destijds ook de Joodse begraafplaats van eigenaar, maar de Joden bleven in het ongestoord gebruik ervan. Ze was bereikbaar vanuit het Moorestraatje — thans Plaarstraat geheten.

De ligging van deze oude dodenakker bij een sinds lang verdwenen hoofdweg dwars door Heerlen wijst op hoge ouderdom. — De Maasgouw 1923, p. 28, nr. 6.

Op 11 juni 1778 sloten Moijses Benedict en Heuman Emanuel namens de Joodse gemeenschap alhier een nadere, ditmaal schriftelijke, overeenkomst aangaande deze begraafplaats met de heer advocaat Hendrik Lamberts, luidende als volgt:

„Alsoo de Joodsche Natie alhier binnen Heerlen, t'seedert lange jaeren, door de consecutieve — achtereenvolgende — besitters van het hujs de Croon, meede alhier binnen Heerlen geleegeen, voor een jaerlijks douceur — bijdrage — van een ducaton, de permissie gehad hebben, om op een seker gedeelte van een weijdje agter het hujs de Croon leggende, haere dooden te begraeven. Dat den ondergeschreeven teegenswoordige besitter van dito hujs, bij inkoop van het selve, in den jaere 1761, van dit weijtje coolhoff gemaekt hebbende, aan deselve — Joodse — natie, op hun instantelijk — dringend — versoeck, het selve gedeelte weijtje, buiten den hoff heeft gelaeten, en aen hun teegens betaelinge van het voorschreven douceur insgelijken mondelings gepermitteert, om hunne dooden op 't selve ter aarden te bestellen, mits nogtans op hunne kosten, eene geslootene deur, agter aen het aldaar leggende gatsje — het Moorestraatje — te stellen, waer van den ondergeschreeven besitter den sleutel moeste overgelevert worden, terwijl sij jooden geen ander gebruik van deese deure, off plaatse souden hebben, als wanneer sij dooden moesten begraeven, off anders hunne gewoonlijke gebeden daer op moesten verrichten; als wanneer en voor soo lange, als dit duerde, hun de sleutel van de voormelde deure, van weegens den besitter, soude ter hand gestelt worden, soo ende als ook de Joodsche natie, dan deese plaetse t'seedert alsoo, gelijk voorheen gebruikt, en het jaerlijks douceur, aen den ondergeschreeven teegenswoordige besitter, van het hujs de Croon betaelt heeft gehat, gemerkt nu egter, aen den enen kant, dat terwijl hunne huijshoudingen, nu t'seedert eenighe jaeren, aangewassen waeren, deese plaetse voor hun te kleen begint te worden, voor hunne dooden van malkanderen soodaenigh gesepareert — gescheiden — te konnen leggen, als hunne Weth sulks meede brogt, en dat ook aen den anderen kant sij aen deese plaetse voor het toekomende — voor de toekomst — geen vastigheijdt en hebben, en waer aen die van hunne natie, ten

hoogsten geleegen was, om dien soo hadden de teegenswoordige huijsvaeders, als naementlijck Moijses Benedict en Heuman Emanuël, deese onderteekent hebbende, sig op heeden den elfften junij 1700 agt en seventig met den ook hier ondergeschreeven teegenswoordigen besitter van 't huijs de Croon voorschreeven, soo voor hem, als desselvs naer Coomelingen, en repraesentanten — die hem ver-tegenwoordigen —, verstaen dat de besitter van het huijs de Croon — aan de voorschreeven joodsche huijsvaeders, en alle die van hunne natie sig alhier mogten koomen etablisseeren — vestigen —, van nu voor altoos, onweeder-roepelijc gunt en geeft het regt om hunne dooden op de plaetse, dewelke sij tot hier en toe geoccupeert — in gebruik — hebben gehat, en buijten den coolhoff affgetuijnt — door een heg afgezet — is, niet alleen, maar ook all nog, in den graaf — hier wel een brede greppel — van selve plaatsje, naer de schuere toe, te moogen begraven, en wel soo verre den graaf aff, dat se naer de kante van het Manhuijs alleenlijc twee en dertigh voeten — 1 voet was ruim 30 cm. — dus totaal ongeveer 10 m. —, en van de kante naer de schuere duere — de schuur-deur —, met hunne graeven 27½ voeten — of ongeveer 8,50 m. —, van de muer der schuere en stallingen — stallen — sullen moeten affblijven. Voor alwelke geruste begravinge, op de plaetse, en den graef aff, soo als hiervooren bepaelt, den ondergeschreeven besitter van het huijs de Croon, de voorschreeven Joodsche huijsvaeders caveert — hun borg blijft — onder verband en obligatie als naer regten. Waar teegen de meergemelte joodsche huijsvaeders, hun soo te saemen, als jeder van hun in solidum, boven en behalven het douceur op heeden door hun aen den voorschreeven Eijgendommer van 't huijs de Croon, ter somme van vijftigh guldens brabant maestrichter cours — koers —, eens voor all, realiter — werkelijk — betaalt, en bij hem ontfangen, verbinden en verobligeren — verplichten zich —, van nu voor altoos, jaerlijks om sint andries messe — 29 november — tot een douceur off rente voor deese permissie te betaelen ses guldens brabant maestrichter cours soo en als deselve sig meede verbinden, om de deure en gespan — het kozijn —, aen het gatsje staande, waar door sij met hunne dooden moeten inkoomen, op hunne eijgene kosten te sullen onderhouden, en wanneer noodigh vernieuwen, terwijl den sleutel van deese, soo als voorheen, sal blijven berusten, in handen van den eijgendommer, off besitter van het huijs de Croon, en bij — d.w.z.: door — die van de voorschreeven Joodse huijsvaeders, of hunne naarkoomelingen, telkens wanneer — voor — het be-graeven off verrigten van hunne gebedden noodigh hebben moeten gevraegt, en naer het gebruik te rugh gegeven worden, blijvende het gewass, off product van deese begraffenis plaetse — hetgeen er groeit —, soo als voorheen tot privative — persoonlijc — gebruik van den besitter van het huijs de Croon, om daer op te planten, allen dat geene hem sal goetduncken. Sullende de voor-schreeven Joodsche natie meede gehouden weesen de graeven dusdaenigh diep te maeken, dat geene reuk van de doode Lichaemen kan ontstaen, off oock honden en — andere — dieren de graeven niet kunnen opderven, off dabben. Tot naarkoominge van 't welk de ondergeschreeven joodse huijsvaeders, sigh soo voor hun, als naer koomelingen en descendentes — afstammelingen —, soo te saemen als elk van hun in 't bijsonder en in solidum — hoofdelijc — verbinden en verobligeren, onder verband van hunne persoon en de goederen, waar geleegen off vindbaer, om daer aen door den besitter van 't huijs de Croon, allen erhael en regress — verhaal — te kunnen genoomen worden. Consenteerende — toestemmende — beyde parthyen in de realisatie — de inschrijving — en registratie deeses voor Regters competent — hiertoe bevoegd —, daer toe allen thoonderen deeses onweederroepelijc constitueerende — machtigende —. Aldus gecontracteert — gesloten — ende geconvenieert — overeengekomen — binnen Heerlen den 11de junij 1778."

Gichtregister L.v.O. no. 2050 p. 285.

(Wordt vervolgd)

JO HORST

Terra Sigillata in het Heerlens Museum

De stempel MOM (of MOMMO).

NU in de tegenwoordige literatuur de oudheid zulk een voorname plaats inneemt en steeds weer getracht wordt om, met behulp van archeologische vondsten, het verleden te doen herleven ligt het voor de hand, dat ook een stad als Pompeï, die in 79 na Chr. tengevolge van vulkanische uitbarstingen van de Vesuvius werd verwoest, een mysterieuze aantrekkingskracht blijft uitoefenen op degene, die ontvankelijk is voor klassieke schoonheid. Immers uit de jarenlange opgravingen op deze historische grond verricht, is komen vast te staan welk een grote rijkdom aan kunstwerken Pompeï bezat en elke dag kan nog verrassingen brengen, aangezien het opgravingswerk steeds wordt voortgezet.

Het zal de lezer wellicht onbekend zijn, dat het Heerlens Museum een belangrijke vondst bezit, die in velerlei vormen ook te Pompeï werd gedaan en waarvan exemplaren te zien zijn in het Museum te Napels. Het betreft hier een bodemfragment van een kom, gestempeld met de naam MOM.

Deze pottenbakker, die in rijke variaties terra sigillata produceerde en afkomstig was uit La Graufesenque (Z.-Frankrijk) heeft zijn producten naar alle richtingen verzonden, zodat het mogelijk was, dat ook Coriovallum aan zijn naam bekendheid gaf.

Waarom de geschiedenis van de stempel MOM voor de archeologie en het terra sigillatabedrijf in het bijzonder, zo belangrijk is, blijkt uit een verhaal, dat ik ontleen aan het werk van Frédéric Hermet: „La Graufesenque”, waarin de franse archeoloog de terra sigillata van deze fabriek beschrijft. ¹⁾

In zijn inleiding (p. XIV) schrijft Hermet namelijk het volgende:

„In oktober 1902 kreeg ik bezoek van de Heer J. Dechelette, Conservator van het museum te Roanne, die ik in 1900 op een internationaal congres te Parijs had leren kennen. Hij zeide me, dat hij een groot werk voorbereide ²⁾ over de versierde vazen van Romeins Gallië en dat hij mijn collectie kwam bezichtigen om zich goed op de hoogte te stellen van de terra sigillata van La Graufesenque. Ik kom speciaal, zei hij, om bij U de oplossing van een belangrijk probleem te zoeken. Ik ben net terug uit Napels en Pompeï. In het museum van Napels nu heb ik vazen gezien, die, naar ik meen, uit La Graufesenque afkomstig zijn: toen ik echter de conservator van dit museum hierop attent maakte antwoordde deze:

„Onmogelijk; Italië leverde die terra sigillatavazen aan Gallië en niet Gallië aan Italië!” Ik had geen beslissende bewijzen bij de hand om mijn veronderstelling te staven, maar ik heb die vazen gefotografeerd en de pottenbakkersstempels opgenomen die binnen op de bodem der vazen waren gedrukt. Ziehier de foto. Hebt U dergelijke vazen eerder gezien? — Ja. — Hebt U vazen gevonden die de stempel MOMMO droegen? — Ja, in een zeer groot aantal, misschien meer dan 100, hetzij versierde, hetzij onversierde vazen. Bovendien bezit ik acht vormschotels of fragmenten ervan, die de handtekening MOMMO dragen en tenslotte heb ik zijn naam ontmoet op twee tafeltjes met graffieten inkrassingen bij de pottenbakkers die gewerkt hebben te La Graufesenque.

Ziedaar, zei Déchelette triomferend, de zekere oplossing van het probleem. Indien U slechts 2 of 3 vazen met de stempel MOMMO gevonden had, zou men strikt genomen hebben kunnen zeggen, dat deze vazen gefabriceerd waren in Italië en naar La Graufesenque vervoerd om als model te dienen. Maar daar U hem zoveel keren op vazen van elke soort hebt gevonden en vooral 8 vormschotels, die de instrumenten zijn van de pottenbakkers en op de rekeningen-inschriften van pottenbakkers, die na het bakken op de bodem van de borden zijn gekrast is het absoluut zeker, dat MOMMO een pottenbakker is die gewerkt heeft te La Graufesenque en dat de vazen getekend met de naam MOMMO en gevonden te Pompeï ontegenzeggelijk uit La Graufesenque afkomstig zijn.”

„Dit bezoek” — aldus gaat Hermet verder — „van de eminente archeoloog was voor mij een geluk en opende een horizon dit ik nooit zou hebben vermoed. Ik wist wel, dat deze fabriek in het gallo-romeinse tijdstip terug te plaatsen was, daar de namen der pottenbakkers latijnse namen waren en vele afbeeldingen van romeinse Godheden, zoals Jupiter, Apollo, Mercurius, Diana, Minerva, Venus enz. op versierde vazen voorkwamen. Maar aangezien de Romeinen vier eeuwen lang Gallië bezet hielden, vanaf de verovering van Julius César tot de komst van de barbaren, kon men onmogelijk zeggen of deze industrie in het begin, het midden of het einde der romeinse bezetting haar ontstaan vond.

De aanwezigheid der vazen van La Graufesenque te Pompeï bood daarentegen een zeer zekere basis voor een juiste datering.

Immers, daar deze stad in 79 n. Chr. onder de asregen van de Vesuvius werd bedolven was het duidelijk, dat men in 79 n. Chr. terra-sigillatavazen in La Graufesenque fabriceerde en ze exporteerde tot naar Z.-Italië.”

Tot zover Hermet. Hier hebben we dus weer een overtuigend bewijs hoever de handelsrelaties in de romeinse wereld reikten en hoe men door de juiste aanknopng de juiste datering en andere gegevens kan verkrijgen van voorwerpen uit het verre verleden.

De artistieke producten uit de oudheid vormen bovendien in de musea een voor zichzelf sprekende en zichtbare rijkdom, die onvervangbaar en van grote culturele betekenis is, zeer zeker ook voor het nageslacht.

A. ULRICH

1) Hermet, F. : „La Graufesenque, Paris 1934.”

2) Déchelette, J. : „Les vases céramiques ornés de la Gaule Romaine, Paris 1904”.

Ferdinand Heinrich van Cortenbach

HET kasteel Cortenbach te Voerendaal was reeds enige malen onderwerp van een bespreking.¹⁾

Ook zijn de families die dit kasteel in eigendom hadden of er woonden reeds meerdere malen beschreven.

Verder ook heeft Eg. Slanghen zowel over het kasteel als over de familie van Cortenbach gegevens verschaft.²⁾

Onze bedoeling is het niet om over kasteel Cortenbach en in het bijzonder over de familie van Cortenbach te schrijven.

Bij navorsingen vonden wij echter gegevens over een o.i. merkwaardige figuur, nl. Freiherr F. H. von Cortenbach.³⁾

Deze komt in originele akten voor als Herr zu Altenhagen, Forsthoff, Blentz e.a. en als zoon van Werner (en) Freiherr van Cortenbach en Maria Gertrud(en) Freiin von Schmidberg.

De aanwezigheid van deze akten in het archief van Hoensbroeck, was aanleiding tot deze studie.

Zover wij uit deze akten hebben kunnen nagaan, moet deze van Cortenbach geleefd hebben van omstreeks 1690 tot omstreeks 1765.

Zijn afstamming zouden wij, naar onze bescheiden mening, moeten zoeken in een van de lijnen waarin ook Hoensbroeck vertegenwoordigd is. Een van die lijnen was o.a. die van Wilhelm von und zu Cortenbach gehuwd met Margareta von der Lypp genannt Hoen. Het huwelijk tussen deze beiden werd gesloten 28 juni 1592.

Volgens een kwartierstaat (genealogie), in het archief van Hoensbroeck berustende, was de afstammingslijn van deze huwelijkspartners als volgt:

a) *ouders* van Wilhelm von und zu Cortenbach:

Johan von Cortenbach, Drost zu Bilsen, en

Isabella Hoen von Cartyls

grootouders van Wilhelm von und zu Cortenbach:

van vaderszijde:

Wilhelm von Cortenbach, Drost zu Bilsen, en

Anna Hanxleden, dochter zu Gangelt

van moederszijde:

Hinrich Hoen von und zu Cartyls, en

Anna Horion, Erbin zu Rummen (belg. Limb.).

b) *ouders* van Margareta von der Lypp genannt Hoen:

Dietherich von der Lypp genannt Hoen, Herr zu Blyenbeck, en

1) J. M. van de Venne in „Buiten” 26 augustus 1922.

Jan Verzijl in een beschrijving Maastricht 9/10 januari 1944 — met een 22-tal bronvermeldingen.

2) „Het Markgraafschap Hoensbroeck e.a.” 1859.

„Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg” 1865.

3) Archief van Hoensbroeck.

Anna van Merode, dochter zu Schlosberg.
grootouders van Margareta von der Lypp genant Hoen:
van vaderszijde:
Reinhart von der Lypp genant Hoen zum Bruch
Agnes von Creckenbeck, Erbin zu Betgenhausen.
van moederszijde:
Johan von Merode zu Schlosberg(h), en
Lucia Haehs, dochter zu Conrahum.

Deze genealogie werd, voor zover wij althans menen te weten, nimmer gepubliceerd. Dhr. Verzijl noemt voorgenomde Johan von Cortenbach, drost te Bilsen, gehuwd met Isabella Hoen von Cartyls, als zoon van Peter von Cortenbach en Catharina van Mulcken (met bronvermelding). Het is niet onze bedoeling om verder op dit verschilpunt in te gaan. Dhr. Verzijl heeft zich, zoals hij schrijft, bepaald tot gedrukte bronnen over het kasteel Cortenbach. Wij, van onze kant, bepalen ons tot gegevens die wij tegenkomen met en in betrekking tot Hoensbroeck.

Alleen Slanghen (pag. 186/187 in „Het Markgraafschap, enz.”) benadert de gegevens uit het archief van Hoensbroeck, waar hij Isabella Hoen van Cartyls, echtgenote van Johan van Cortenbach, noemt als dochter van Hendrik Hoen en Anna van Horion.

Nógmaals: wij interesseren ons voor F. H. van Cortenbach omdat hij naar ons vermoeden afstamde uit de bovenvermelde familielijn. In die lijn n.l. verschijnt tweemaal de naam Hoen en wel:

„Hoen von und zu Cartyls” en

„von der Lypp genant Hoen (zum Bruch)”.

De familielijn „Van der Lypp genaamd Hoen” is, volgens Slanghen uitgestorven omstreeks het einde der 17e eeuw.

Genoemde Deitherich von der Lypp genant Hoen, Herr zu Blyenbeck, was ook heer (1567) van Grubbenvorst en Afferden.

Later (na het uitsterven der familie von der Lyp genant Hoen?) ging kasteel Blyenbeck als bezit over aan Hoensbroeck. Het bleef zelfs tot in onze eeuw eigendom dier familie.

Richard Verhuvén ⁴⁾ geeft ons daaromtrent nog een inzicht:

„Reichsgraf Wilhelm Rudolf von Hoensbroeck war eine im öffentlichen Leben stehende angesehene Persönlichkeit. Er war Herr zu Haag, Hoensbroeck, Blyenbeck und anderen adeligen Gütern und Höfen. Er starb auf Haag am 13 Februar 1922.”

Kort daarna heeft de familie kasteel Blyenbeck verkocht.

Uit e.e.a. komt ons verklaarbaar voor hoe de hierna volgende „fragmenten” in het archief van Hoensbroeck aangetroffen werden.

De familie van (von) Cortenbach heeft eens een belangrijke rol vervuld in het land van Heerlen.

Zonder dat het dus onze bedoeling is om over deze „familie” te schrijven, achten wij de fragmenten uit het leven van F. H. van Cortenbach interessant om deze te publiceren.

— — —

4) in: „Schloß Haag bei Geldern und seine Besitzer” — pag. 35; uitgegeven door de Historische Verein Geldern.

Zoals uit het volgende blijken zal, bewoog zijn levensloop zich in de nabijheid van de Rijn. Zij die zich in het bijzonder interesseren voor de familie van (von) Cortenbach mogen misschien in deze publicatie aanknopingspunten vinden.

In chronologische volgorde vonden wij:

- 1) Een beschikking van Carl Philipp Pfaltzgraf bei Rhein van 21 november 1726 waarbij Ferdinand Heinrich Freiherr von Cortenbach benoemd werd tot Hauptmann bij het Prinz-Birkenfeldschen Regiment zu Fusz; het stuk is getekend te Mannheim — admandatum serenissimi Domini Electoris proprium: „Hallbergh”.
- 2) Een opdracht aan Hauptmann von Cortenbach tot het aanwerven van krijgsvolk. Zij is gedagtekend 27 december 1726 en afgegeven te Mannheim ad mandatum Serenissimi Domini Electoris proprium: „Blum”. Zij is echter ook eigenhandig door de keurvorst getekend en vermeldt al diens titulaturen: „Von Gottes Gnaden wir Carl Philipp Pfaltzgraf bey Rhein / des H. Röm. Reichs Erzschatzmeister / und Churfürst / in Bayern / zu Göllich / Cleve und Berg — Herzog Fürst zu Mörtz, Graf zu Beldenz / Sponheim / der Marck / und Ravensberg / Herr zu Ravenstein u.s.w.”. Zij is verder voorzien van „des geheimen Canzley Insiegels” en vermeldt voor en aan eenieder de bijzondere last: „obgemelten Offizier nicht allein Sothane Werbung / sondern auch für die anwerbende Mannschaft den ungehinderten Reichs-Constitutions-mäszigen Durchmarsch / nebens denen ohnentbährlichen Nachtlageren ohnweigerlich zu verstatten / mithin allen ersprieszlichen Vorschub angedeyhen zu lassen”.
- 3) De akte van overdracht te Zweybrücken door Ferdinand Henrich de Cortenbach van een compagnie van het Prinz-Birkenfeldschen Infanterie-Regiment aan Adam Carl Ludwig Freiherrn von Elstern von Ederheim. Zij had plaats op 31 december 1727 en is bekrachtigd met handtekeningen en zegel.
- 4) Een aantal bescheiden betrekking hebbende op een geschil tussen Freiherr von Cortenbach en Hauptmann von Evertz over de handel van een paard (1729).
- 5) De benoeming van Ferdinand Heinrich Freiherr von Cortenbach tot Oberst-lieutenant van de Infanterie. De benoeming geschiedde door Karl Philipp Pfaltzgraf bey Rhein des Heil. Röm. Reichs en F. H. von Cortenbach werd als zodanig „gnädigst auf- und angenommen”. Het stuk is gedagtekend Mannheim den 19ten Novembris 1733 en draagt de persoonlijke handtekening van de Pfaltzgraf en diens zegel. Blijkens opgehecht zegel is aan tax betaald „Dry Gulden”.
- 6) De benoeming tot lid van de keurvorstelijke geheime Raad, getekend eigenhandig door de keurvorst te Mannheim 11 april 1734 en voorzien van het keurvorstelijk zegel in lak.

Hieruit noteren wij:

„Von Gottes Gnaden, Wir Clement August Erz-Bisschoff zu Köln, des Heil. Röm. Reichs durch Italiën Erz-Kanzler und Churfürst, Legatus natus des heil. Apostol-Stuls zu Rom, Administrator des hochministerthumbs in Preussen, Meister Teutschen Ordens u.s.w., Bisschoff zu

Hildesheim, Paderborn, Münster und Osnabrück, in Ob- und Nider Bayern, auch der Oberrhein Pfalz in Westphalen u.s.w., Pfalzgraf bey Rhein, Landgraf zu Leüstenburg, Burggraf zum Stromburg, Graf zu Pymont, u.s.w.”

benoemt en neemt als zodanig aan:

„unseren sonders Lieben Ferdinand Henrich freyherrn von Cortenbach — Churpfälzischen Oberstlieutenant — als würcklichen Churfürstl. Geheimen Rath”.

Verder wordt in deze akte verklaard, dat de benoemde toegelaten moet worden tot de zittingen van genoemde raad in gelijke functies als andere beroepenen en hem worden toegekend:

„alle dem Amt eines Geheimen Raths anklebender ehren und praerogativen”

en wordt bevolen:

„allen und jeden unsern Ministern, Geheimen und anderen Räten, Cavaliren, Beambten und Bedienten, auch allen anderen, die es angeht, hiermit gnädigst ihn freyherrn von Cortenbach für unseren würcklichen Geheimen Rath zu halten, und zu erkennen, ihm den solcher Würde gebührenden respect zu erweisen und alles desjenigen widerfahren zu lassen, wasz sonst unseren Geheimen Räten von Rechts- und gewohnheitwegen zusteht”.

Uit dit alles blijkt zijn voornaamheid als persoon en het vertrouwen, dat zijn overheid in hem had.

Kort vóór zijn benoeming tot lid van de geheime raad was hij in het huwelijk getreden. Na zijn huwelijk, hetwelk had plaatsgevonden 17 maart 1734, vonden wij:

- 7) 6 Oktober 1734: „Ehevertrag. Im Nahmen der Allerheiligste Dreyfaltigkeit — Amen”.

Het verdrag is gesloten tussen: „Heinrich Ferdinand freiherr von Cortenbach zu Altenhagen, Herr zu Blenz, Kurfürstl. Geh. Rath und Oberstlieutenant” en:

„Maria Anna Freiin von Frents zu Kentnich, Newerborg, Molstorf, Schakum und Dernau”.

Deze huwelijksovereenkomst draagt de originele „Confirmation” van Carl Philipp Pfalzgrafen bei Rhein.

Een lang leven is dit huwelijk niet beschoren geweest. Althans wij vonden eveneens:

- 8) 25 juli 1746 een nieuwe huwelijksovereenkomst waarvan wij de aanhef (zover door ons vertaalbaar) hier gaarne zouden willen vermelden:

„Im Nahmen der allerheiligster dreyfaltigkeit gott des Vatters, und des Sohns und des heiligen geistes amen.

... und zu wissen seyn hiermit jedermänniglich was gestalten Gott dem Allmächtigen zu Lob und zu Ehr Vermehrung der Christenheit und Pflanzung adlicher Alliamen durch sonderbare Schikung Gottes und beiderseits gutem Rath und Vorwissen und einwilligung der fraulein brauths' Frau Muttern und befreunden zwischen der Hochwohlgeborener fräulein Louisen von Bourscheidt Weyland des Hochwohlgeborenen Herrn Casparn Frantz Emund reichsfreiherrn von

Bourscheidt Herr zu Burgbroell Mersheim Caldenborn Hoach Nordenbeek Efferen Hersbach u.a. Ihre Churfürstl. Dchlb zu Pfalz geheimen Raths Ritter des hohen Ordens Sti Huberti . . . . Landthofmeistern und Landtcommissariï von Ihre Churfürstl. Dchlb. verwittibter Churfürstinn Obrichstallmeister, und von Ihre Curfürstl. Dchlb. zu Cöln Ober Amtmann und Ritterschefen der Stadt und Ampts Andernach u.a. und der Hochwohlgeborener reichsfreyfrauen Joanna Isabella Maria Margaretha verwittibter freyfrauen von Bourscheidt gebohrener Reichsgräfinn von Schaesberg Kerpen Eheleiblicher fraulein Tochter als brauth einer seits,

so dan den auch Hochwohlgeborene Herrn Henrich Ferdinanden von Cortenbach Herrn zu Altenhagen Forsthoff Blentz Lauvenberg Neuerburg Schackum Molsdorff Falkenstein und Bemmelsburg u.a. ⁵⁾ Ihre Churfürstl. Dchlb zu Cöln geheimen Rathen, Weyland des Hochwohlgeborenen Herrn Werner von Cortenbach Herrn zu Altenhagen, Forsthoff u.a. und Maria Gertruden Freifrauen von Cortenbach gebohrener freyin von Schmitberg Eheleiblicher Sohn als Herrn Brautigamts andere seits” . . . .

Deze overeenkomst is getekend door L. von Bourscheidt, door de verwittibte Fr.frau von Bourscheidt geb. Grf. von Schaesberg en door Frh. F. von Cortenbach. Zij is verder voorzien van zegels in lak: een met het wapen der bruid en het ander met het wapen der bruidsmoeder.

Zij verkreeg rechtskracht 4 maart 1747 door hare ratificatie ten overstaan van:

„unterschriebenen notaris und Zeugen”.

get. Joan Michael Sieglohr Pastor in Burgbroell qua Testis specialiter requisitua

get. Joannes Frings qua Testis requisitus

get. J. Martinus Heijden qua Testis specialiter requisitus.

Zij omvatte elf omschreven en overigens interessante voorwaarden.

Het echtpaar nam zijn intrek op Lauvenberg (Lauenburg).

Blijkbaar leefde het echtpaar op goede en vertrouwde voet met de keurvorst in Keulen.

Wij vonden n.l.:

- 9) een op Augustusburg 7 juni 1748 eigenhandig door keurvorst Clement August getekende brief waarbij deze het peterschap aanneemt van een van „Freiherr von Cortenbach und seiner Eheconsortin” geboren zootje en toezegt dit zootje mede zijn naam toe te wijzen.

De heer Frhr. von Steinen, vice-president van de geheime raad, werd door de keurvorst aangewezen om de doopplechtigheid bij te wonen en de keurvorst daarbij te vervangen.

Ook uit andere aangetroffen bescheiden blijkt de verhouding van de heer van Cortenbach tot de keurvorst:

- 10) blijkens een origineel op perkament geschreven en met zegel in was bekrachtigd stuk werd Ferdinand Heinrich von Cortenbach door Clemens August, Keurvorst van Keulen, op 26 mei 1750 benoemd

5) Men ziet, dat de bezittingen der eerste echtgenote op hem overgegaan waren.

tot ridder en commandeur (Groszkreuzherrn) der orde van de H. Michaël.

Naast deze bescheiden vonden wij enkele die eveneens het publiceren waard zijn. Ook deze werpen een licht op de genoemde van Cortenbach en zijn positie in de toenmalige maatschappij:

- 11) uit krachte van de 11 april 1734 verkregen benoeming tot lid van de keurvorstelijke geheime raad, verleende het keurvorstelijk „Oberpostamt” in Keulen aan Ferdinand Heinrichen von Cortenbach blijvend vrijstelling van postale rechten. Get. Bonn 18 maart 1760.
- 12) wegens overlijden van keurvorst Clemens August vaardigde diens opvolger Maximilian Friedrich Keurvorst van Keulen op Augustusburg 9 mei 1761 een decreet uit waarbij de benoeming van Ferdinand Heinrich von Cortenbach tot lid van de geheime raad bevestigd werd: „dem Ferdinand Heinrich von Cortenbach zur Löwenburg die guard gethan und denselben, als Churfstln geheimen Rath in der von Ihm in solcher qualität wohlhergebrachten ordnung mildest bestätigt haben”.

P. A. H. M. PEETERS

historische chroniek

AANWINST GEMEENTELIJK OUDHEIDKUNDIG MUSEUM.

De heer C. V. Helgers, chef van de Tekenkamer van Publieke Werken te Heerlen schonk op 1 december j.l. aan de gemeentelijke oudheidkundige verzamelingen een penning, met aan de voorzijde, in een fraaie opgelegde bewerking, twee gekruiste geweren, kruitbus met hamer en lader, schietschijf en jachthoorn en aan de achterzijde het opschrift: „Herinnering aan het Schuttersfeest Heerlen 1887”. De bronzen penning heeft een doorsnede van 4,4 cm. en is voorzien van een sierlijk oogje ter bevestiging aan vaandel of uniform.

L.v.H.

Opgravingen

te BRUNSSUM - SCHINVELD

OP vrijdag 25 november hield de afdeling Heerlen van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap een vergadering, waarin als spreker optrad de heer Bruijn, archeoloog bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in Nederland, over de opgravingen van pottenbakkersovens te Brunssum en Schinveld, die hij zelf geleid heeft. Ook onze abonné's waren uitgenodigd.

Spreker begon met er op te wijzen, dat we van de Romeinse tijd en zelfs van de Préhistorie meer weten dan van de vroege Middeleeuwen, ten minste met betrekking tot het aardewerk. De opgravingen, die in de laatste jaren gedaan zijn, vooral die te Schinveld, brengen enig licht in die duistere tijd. Het blijkt, dat deze plaats een centrum van pottenbakkerij geweest is van ca 1050 tot 1350. Hier waren aan de oever van de Rodebeek alle factoren aanwezig, die dit bedrijf vereist, te weten: de grondstof klei, die er in de Romeinse tijd reeds gedolven werd en thans nog gedolven wordt, stromend water met een bepaalde snelheid, nodig voor het uitspoelen van het zand uit de klei, een zandige bodem op de oever van de beek om er de oven in te bouwen en in de nabijheid leem (löss) voor het maken van de oven.

Waren de opgravingen te Brunssum, waar 13 ovencomplexen werden aangetroffen belangrijk, die van Schinveld brachten merkwaardige gegevens omtrent het pottenbakkersbedrijf ter plaatse aan het licht. Terwijl men elders de ovens naast elkaar vond, lagen ze hier boven elkaar. Men had op deze, voor het bedrijf gunstig gelegen plaats, om de 10 of 20 jaar, als de scherven zich op het terrein ongehoopt hadden, dit geëgaliseerd en nieuwe ovens aangelegd. Daardoor was het hier mogelijk een genealogie van het vaatwerk — zoals de spreker het uitdrukte — de opeenvolgende producten en productiemethoden vast te stellen. Door middel van keurige dia's toonde dhr Bruijn de verschillende soorten potten in hun opeenvolging met hun bijzonderheden. Het was een hele winkel van op het oog gave — maar in werkelijkheid met veel geduld en vaardigheid uit scherven samengestelde — potten en pannen, voor verschillende doeleinden geschikt. Opvallend waren de kookpotjes met 3 poten.

Er moet hier een industrie geweest zijn van meer dan locale betekenis. Dhr. Bruijn berekende, dat naar de grootte en het aantal van de ovens, stellende, dat er 4 keer per jaar gebakken werd, er jaarlijks 50.000 stuks geproduceerd werden. Uit vondsten blijkt, dat deze o.a. naar Noorwegen en Engeland gingen. In Bergen (Noorwegen) werd aardewerk uit Schinveld gevonden in puinlagen, die afkomstig zijn van branden, die de stad herhaaldelijk teisterden, en waarvan het jaartal in annalen is vastgelegd. De invoer houdt omstreeks 1350 op. Dit is ook in Engeland te consta-

teren. Dat is de tijd, waarin Europa door een geweldige pestepidemie geteisterd werd, die in sommige streken meer dan de helft der bewoners ten grave sleepte en bekend is onder de naam van de Zwarte Dood. Men begreep destijds reeds, dat de ziekte overgebracht werd en dat dit geschiedde bij de import van potten. Deze werd dan ook verboden en daarmee verloor deze belangrijke industrie haar afzetgebied en haar betekenis. De Zwarte Dood was dus fataal voor dit bedrijf.

De onderzoeker meent ook nog te hebben kunnen constateren, dat er een soort researchbedrijf geweest was, een oven, waar geëxperimenteerd werd.

Een belangrijk resultaat van de opgravingen is het constateren van het feit, dat aardewerk, dat tot nu toe als Baadorfer en Pingsdorfer bestempeld werd, uit Schinveld afkomstig blijkt te zijn.

Het was een leerrijke en interessante lezing; interessant vooral omdat ze ging over het Land van Herle.

J. J. JONGEN

De nieuwe **Monumentwet** beschermt ook het karakteristieke beeld van stad en dorp. Dit is een zeer gelukkige uitbreiding van de monumentenzorg. Ze komt voor onze streek wel wat laat. Doch er is nog een en ander te redden. Ik denk hier aan het centrum van Heerlen, dat in zijn bouw de herinnering bewaart aan het fort, dat Heerlen eens was met de St. Pancratiuskerk als centrum. Deze is thans reeds in de verdrukking gekomen door de wolkenkrabber in de nabijheid. Dit dreigt nog erger te worden, door nog meer hoogbouw of nog hogere bouw. We hopen, dat de nieuwe wet dit zal beletten.

Een klacht, die mij bereikte van een Heerlenaar, was, dat het huis Penners in de Emmastraat zou worden afgebroken, of daar niets aan te doen was. Hij vond het zo jammer, dat dit oude vertrouwde mooiste huis van Heerlen verdwijnen zou.

J. J. JONGEN

MUNTENVONDST VAN BETEKENIS

In de tweede helft van oktober j.l. werd in de stoep nabij de noordoost hoek Oranje Nassaustraat — Bongerd een hardstenen kannetje opgegraven tijdens het leggen van electriciteitskabels door de gemeente Heerlen. Het kannetje bevatte zeer vermoedelijk 'n kleine 200 zilveren en gouden munten, hoofdzakelijk uit de 16e eeuw. Mede op advies van dr Enno van Gelder, directeur van het Koninklijk Muntenkabinet te Den Haag, heeft de heer A. Moers, voorzitter van de Numismatische Kring Limburg, zich bijzonder ingespannen om de verspreid geraakte muntstukken te verzamelen ten genoegen van de gemeente Heerlen.

L.v.H.

==== Honderdjarig bestaan ====

der

St. Vincentiusconferentie

van de Hoofdparochiale St. Pancratiuskerk, 1861-1961

INLEIDING:

Op 27 januari 1961 sluit de St. Vincentiusconferentie der hoofdparochiale kerk van St. Pancratius de periode van één eeuw liefdadigheidszorg af. Hiermee rangschikt zij zich zelf onder de *traditionele* organisaties en treedt in het gezichtveld der plaatselijke geschiedenis! Wij staan immers blijkens de authentieke bewijsstukken voor het feit, dat nu honderd jaar geleden een élite onder de toenmalige Heerlense burgeraristocratie de noodzaak inzag van hulpverlening aan hun medeburgers in een georganiseerd wereldverband, waarvoor in Parijs, anno 1833, de grondslag was gelegd. Van geslacht op geslacht is sindsdien aan het gestelde doel gestalte gegeven, steeds wisselend van vorm, van werkmethoden en van aangevende middelen, aangepast aan de noden van de tijdsomstandigheden en de mogelijkheden, die realiseerbaar bleken. Maar het doel bleef ongewijzigd; de discrete benadering van de evenmens tot verbetering van zijn materiële en vooral morele toestand, tot welzijn overigens van het geheel der hierbij betrokken gemeenschap. Aan de vele schakeringen van Heerlens verleden wordt thans een nieuw en eervol hoofdstuk toegevoegd!

Was er dan in het Heerlen van 1861 zo'n grote nood, dat er aanleiding bestond tot de vorming van een St. Vincentiusconferentie? Die vraag zal menigeen van ons zich stellen, temeer, wanneer hij wel eens de verhalen gelezen heeft over oud-Heerlen, over het gezellige idyllische dorpsleven, waarbij de indruk gewekt wordt, dat het een ietwat aftands gedoe was. De factor armoede lijkt hierbij buiten spel. Deze indruk krijgt dan nog méér accent, wanneer oud-Heerlen geplaatst wordt — geheel foutief — tegen de achtergrond van het industrialisatieproces, dat ruim veertig jaren later met kracht zal gaan inzetten; foutief, omdat men twee in zich onvergelykbare sociale kaders met elkaar vergelijkt.

HET SOCIALE MILIEU, 1861.

Wil men bij gebrek aan elk rechtstreeks oriënterend verenigingsdocument of geschrift een verklaring trachten te vinden voor het gedenkwaardige feit van de in 1861 opgerichte St. Vincentiusconferentie, dan zal door middel van andere bewijsstukken en gegevens moeten getracht worden door te dringen in het Heerlense sociale milieu van die dagen.

Hierbij roep ik, los van alle „gekleurde” verhalen, die via mondelinge overlevering tot ons gekomen zijn, onpartijdige getuigen op, die zich met hun onderzoekingen op soortgelijk terrein begeven hebben o.a. de auteurs van het leven van de Dienaar Gods Peter Jozef Savelberg, een plaatselijke tijdgenoot, die met dezelfde sociale toestanden te maken kreeg.

In zijn provinciale beslotenheid en bestendigheid was Heerlen rijk aan eigen volks en huiselijk vertier; het had zijn eigen gebruiken en zijn eigen taal, waarvan ds. Jongeneel zelfs een grammaire samenstelde met vocabularium. Terecht zegt M. Molenaar, dat dit oude Heerlen een onnavolgbare stijl had van burgerlijke voornaamheid, spottend genoemd de „wind va Heelder”. Zij werd gedragen door enige toonaangevende families, waarvan de goede klank nog steeds bewaard is gebleven zoals van Oppen, Schils, Vijgen, de Hesselle, Schroeder, Lemmens, Roosen en Savelberg ¹⁾.

Toen Limburg in 1880 geteisterd werd door watersnood en de gemeentebesturen vanwege de commissaris des konings uitgenodigd werden commissies tot leniging in het leven te roepen, koos de Heerlense gemeenteraad hiervoor enige notabelen uit, waaronder notaris G. Smeets, L. Penners, lid provinciale staten, R. Pluymaekers te Soureth, H. Scheepers te Corisberg, J. Chorus te Heerlerbaan, H. Vaessen te Benzenraderhof, J. Beuken te Welten, terwijl Heerlerheide vertegenwoordigd was in de heren B. Sijstermans, G. Custers, H. Pakbier en G. Hoenen. Ook de postdirekteur jhr. Sasse van Ysselt en de ontvanger der registratie A. Roëll maakten hiervan deel uit. U ziet: zowel het hoger ambtelijk apparaat als de goed gesitueerde landbouwersstand is erin vertegenwoordigd.

De sterke binding, die in oud-Heerlen aanwijsbaar is, bestond uit de gelijkgerichte geloofstradities, nog hechter in het volk verankerd door de erfenis van een onderdrukingsperiode als Generaliteitsland. De Bronk d.i. de jaarlijkse H. Sacramentsprocessie verenigde onze autochtone Heerlenaren van elke leeftijd en stand in eenzelfde feestvreugde en bereikte zijn hoogtepunt met de Zegen op de oude Veemarkt. Als iets hun gemeenschapsgevoel raakte, dan waren het motieven van godsdienstige aard.

Maar waar blijven onze behoeftige Heerlenaren nu in deze gesloten gemeenschap? Die van Heerlerheide mogen we rustig ter zijde laten. Dat waren zulke ondernemende kleinhandelslieden, die voor welke vorm van steuntrekkerij niet in aanmerking wilden komen ²⁾.

Het winkelbedrijf — ’n kleine dertigtal — concentreerde zich hoofdzakelijk in het centrum binnen en buiten de vervallen walmuren van het historisch Heerlense fort. Van een krachtige middenstand was geen sprake, maar voor lieden met gedurfd initiatief viel toch wel iets te bereiken ³⁾.

Het overgrote deel van de bevolking was blijkbaar in loondienst, *hetzij als dagloner in de landbouw of bij de uitoefening van ambachten, die voorzagen in de meest noodzakelijke levensbehoeften, hetzij als ambtenaar.*

Hiervan geeft het Bevolkingsregister 1862—1880 een zuiver beeld ⁴). Het meest talrijk zijn vertegenwoordigd de werklieden, de landbouwers, de handelaren, de ambtenaren, de kleermakers, de dagloners, de dienst-knechten en de schoenmakers.

Onder deze groep van loontrekkers moeten we hoofdzakelijk het milieu zoeken, waar in de een of andere vorm sociale voorzieningen welkom zouden zijn. Van een loonpolitiek was toen nog geen sprake. Het was overigens een algemeen verschijnsel, dat, behoudens uitzonderingen, het loon bedroevend laag was. „Te veel om te sterven en te weinig om te leven” luidt een beoordeling uit het jaar 1869 ⁵).

De politieke hergroepering van de in 1839 definitief gescheide gebiedsdelen Nederland-België had voor Zuidlimburg o.a. tot funest gevolg, dat het aan alle zijden door beschermende douanetarieven werd ingesloten. Kort daarna brak de aardappelziekte uit, die in ernstige mate de volksvoeding ondermijnde ⁶). Vele huisvaders waren bovendien genoodzaakt in het naburige Duitsland in loondienst te gaan, waar de werkgelegenheid ruimer lag en de betaling hoger. Een onderzoek naar deze en andere factoren, die onze voorouders ruim een eeuw geleden vaak in armoede hebben doen leven, is onlangs gepubliceerd door pater dr H. Dekkers, C.Ss.R., te Witten in zijn rapport, getiteld: Korte schets van de sociaal-economische, demografische en politieke geschiedenis van het dekenaat Schaesberg gedurende de laatste vijftig jaren, anno 1958. Deze studie is voorzien van tal van statistische gegevens. Na de oorlog van 1870, waarbij Duitsland aan Frankrijk een vredesverdrag dicteerde, bleef de zuigkracht naar „over de grens” in sterkere mate aanhouden, hetgeen een ongewenste dag-migratie en ontwrichting van het gezinsleven in de hand werkte. In het nabije Duitsland zette een verhoogde economische activiteit in. Ten einde de verlamdende lusteloosheid, die op het landbouwersbestaan drukte, enigermate op te heffen, werden door de maatschappij van land- en tuinbouw in Heerlen cursussen georganiseerd. Ook trachtte deze maatschappij de rundveestapel alhier te verbeteren door het plaatsen van jonge stieren in de herfst van 1870. Blijkens het Gemeenteverslag van 1871 was onder invloed van de slechte staat, waarin de landbouwersstand verkeerde, de winkelnering ongunstiger dan ooit.

ONTSTAAN DER ST. VINCENTIUSCONFERENTIE.

Bij notaris J. A. Lemmens, die geruime tijd ook wethouder der gemeente is geweest, moet het inzicht gerijpt zijn om tegemoet te komen aan de heersende nood onder zijn medeburgers. Wie in deze situatie het initiatief genomen heeft, is niet uit te maken: de toenmalige pastoor Rouillon of andere ingezetenen. Vast staat, dat op 27 januari 1861 de eerste bijeenkomst heeft plaats gehad, hetzij op de pastorie hetzij bij notaris Lemmens aan huis, woonachtig in de Geleenstraat (waar zich nu het Europahotel bevindt) ⁷).

De officiële installatie van het bestuur, waarvan notaris Lemmens president werd, geschiedde op 22 juli 1861, nadat de conferentie bij brief van 15 mei via de hoofdraad te den Haag op 17 juni te Parijs bij de algemene Raad was ingelijfd.

Wij hebben de Eer U.W.Eerw. aantebieden

1° Een procesverbaal van oprigting eener Conferentie van den Heiligen *Vincentius van Paulo* onder bescherming van den *HEILIGEN PANCRATIUS* gevestigd alhier &

2° de lijst der zamenstelling van het Bureau & van de Conferentie.

Uit het Procesverbaal zult UW Eerw. ontwaren dat de oprigting deser Conferentie onder medewerking & met goedkeuring van onzen Eerw. Heer Pastoor heeft plaats gehad.

Wij verzoeken derhalve aller vriendelijkst de nodige zorgen voor onze inlijving te willen bewerkstelligen.

Waarmede wij de Eer hebben te zijn
UW Eerw. medebroeders in Jezus Christus

De Voorzitter,
(w.g.) J. A. Lemmens
nots.

De Secretaris,
(w.g.) K. L. Gemmeke.

Aan
Den Hof Raad der Vereeniging
vanden Heiligen Vincentius a Paulo
voor Nederland,
te 'S Gravenhage.

Bekommerde zich dan vóór 1861 niemand te Heerlen om de noodlijdenden? Op de gemeentebegroting verscheen jaarlijks een bedrag, waarover het plaatselijk burgerlijk ambestuur de beschikking kreeg. Zeer vermoedelijk is deze geldsom, die nagenoeg constant bleef, ontoereikend gebleken. Het solidariteitsgevoel ging blijkbaar verder dan de armslag van de overheid. Waarom onze eerste Vincentianen de organisatievorm kozen, die in Parijs nauwelijks dertig jaar tevoren in het leven was geroepen, ligt wel voor de hand. Het kenmerkt de eigentijdse structuur, die overigens in de praktijk bijzonder hecht is gebleken. Dat niet de pastoor, maar een leek het presidentschap in de conferentie bekleedt, ligt aan de oorsprong van de Parijse constitutie: het leken-element doet reeds zijn intrede in het apostolaatswerk.

AKTIVITEITEN TOT 1836.

Ongeveer 5 jaar later — einde 1865 — deed *kapelaan Peter Jozef Savelberg* zijn intrede in de St. Pancratiusparochie en — wat te verwachten viel — hij gaf zich op als lid van de St. Vincentiusconferencie. Zijn initiatieven reikten evenwel zóver en leken zó ondoordacht, dat er niet ap alle punten tussen hem en de jonge Vincentianen overeenstemming werd bereikt. Hij had overigens de wind tegen onder de gegoede burgerij. Met Jan Lambert Penders, het Derde-orde-lid, dat Savelberg gedeeltelijk aan het beginkapitaal hielp om op 4 oktober 1867 zijn primitief Godshuisje te openen, werkte ook St. Vincentius mee. Herhaaldelijk staan voor die jaren uitgaven geboekt t.n.v. J. L. Penders voor „soepkokerij”.

Frankfurt den 12. April 1861.

1149⁰³

11.

Ho. Hebben de her. W. L. van aan te bevelen
in het Procesverbaal van vergadering van
Confereentie van den Heiligen Conventus van
Pauls en de beschikking van den Heiligen
Generaal geadviseerd alhier 8. 2. de G. S. de
aanwinstelling van het Recessum 8 van de Conf.
van her.

Welk het Procesverbaal te de Heiligen
erkennen dat de vergadering van Confereentie
en de medewerking 8 met goed keuring van
en van her. Her. Pastoor heeft plaats
gehad.

Wij verspreiden deshalve alles overnemen
de neergelegde van en de vergadering te
willen bewaaren.

Waarvoor wij de her. Hebben te G. S.
W. L. van Heiligen en Jesus Christus
De Voorzitter

Thommas
1861

De Secretaris

J. H. Thommas

aan
den Hoof Raad van vergadering
van den Heiligen Conventus van Pauls
van de Heiligen
te Frankfurt.

Vereeniging
van den *Heiligen Vincentius*
a Paulo.

Heden den 27 Januarij 1861 des namiddags ten vijf ure zijn wij ondergeteekenden *Joannes Arnoldus Lemmens*, Notaris, *Damian Bergstein*, winkelier, *Karel Lodewijck Gemmeke*, Deurwaarder & *Jan Willem Hubert Langobr*, landbouwer alle wonende te *Heerlen*, de Eerste als *President*, de Tweede als *Penningmeester* der vereeniging van den *Heiligen Vincentius à Paulo* door de tot daargestelling van gezegde Vereeniging vergaderde inwoners der gemeente *Heerlen* gekozen.

Vervolgens hebben wij, met de heden in het voorloopig daartoe aangelegd Register ingeschreven Leden, onder bijstand en in tegenwoordigheid der Eerw. Heeren *Rouillon*, Pastoor, *Van Weersch* & *Dautzenberg* Vicarissen der Parochiale kerk van *Heerlen* besloten om in gezegde Parochie in werking te brengen de bovengenoemde Vereeniging onder bescherming van den *Heiligen Pancratius*.

Nadat tot het vorenstaande besloten was, zijn bovengemelde Heren tot de aangewezenе betrekkingen gekozen, ten einde ieder in zijne hoedanigheid werkzaam te zijn. — Waarna op voorstel van den President de verdere werkzaamheden zijn uitgesteld tot op den 2 Februarij e.k. 's namiddags ten 5 ure, ten einde zoo mogelijk in dien tusschentijd de nodige instructien en andere daartoe dienstege stukken aan te schaffen.

De collecte heeft opgebracht fl 9,45.

De Heer Vicaris *Dautzenberg* heeft namens den Heer President de vergadering met het daarvoor gebruikelijke gebed gesloten.

Gedaan & gesloten op datum ut supra (get) J. A. Lemmens, Bergstein, K. L. Gemmeke & J. W. H. Langobr.

Voor Eensluitend Afschrift,
De Secretaris,
(w.g.) K. L. Gemmeke.

---

voor „koolen om te koken” en voor „annonces der spijskokerij” in het *Heerlens* weekblad ⁸⁾).

Een goede samenwerking blijkt ook aanwezig te zijn met de bestaande harmonie, die liefdadigheidsconcerten gaf.

In 1864 beschikte de conferentie reeds over een eigen vaandel, dat bij de Bronk, de inhaling van de nieuwe burgemeester in 1869 en andere openbare feesten dienst deed. Ook hield men reeds vanaf het begin wekelijks zijn bijeenkomsten in een hiervoor bestemd lokaal, dat naderhand wordt aangeduid zich te bevinden in „het klooster”. Hiermee zal wel het klooster der Zusters Franciscanessen in de Klompstraat bedoeld zijn. Op 17 januari 1872 werd een beeld van St. Vincentius gekocht bij van Wersch, dat in het vergaderlokaal een ereplaats kreeg.

De vrijgevigheid der bestuursleden en der ereleden staat boven alle lof; dat blijkt duidelijk uit het kasboek. Het gemeentebestuur verleende bovendien medewerking door straatcollecten toe te staan in de gehele gemeente.

Als we dan vernemen, dat met Pasen 1871 kapelaan Savelberg het nieuwe Gasthuisje de Kroon opende met 3 verpleegsters, met een ruim 30 ouden van dagen, mannen en vrouwen, met een 20 tot 30 weeskinderen, jongetjes en kleine en grote meisjes, kunnen we ons enig denkbeeld vormen van de nood, die in Heerlen te lenigen viel. „Heerlen”, zo schreef prof. Geurts in zijn Tijd-artikelen van 1909, „werd het verzamelpunt van alle soort miseries”. Ja: het bejaardenprobleem schijnt reeds zeer oud te zijn. . . .

Maar blijven we nu wat dichter bij huis: *welk aandeel nam St. Vincentius in dit maatschappelijk hulpbetoon?* Te oordelen naar de discrete omschrijvingen der geboekte uitgavenposten hielp men geval voor geval, onmiddellijk en hoofdzakelijk met materiële middelen. Een enkele maal kwam het evenwel reeds voor, dat schoolgelden geboekt werden, kennelijk om kinderen het onderwijs te laten volgen.

Regelmatig treft men ook de betaling van huishuur in het oude kasboek aan. Ook verpleging van ouden van dagen wordt vermeld.

Aan de geestelijke verzorging der bestuursleden wordt overeenkomstig de statuten de nodige aandacht besteed. Het systeem van de anonieme gevers sierde eveneens onze voorouders.

In 1873 volgde de heer J. A. Chorus, die we reeds ontmoetten in het watersnoodcomité van 1830, de heer Lemmens op als president. Met bijzondere toewijding heeft hij deze taak gedurende 35 jaren vervuld tot aan zijn overlijden in 1908. De heer Chorus coördineerde het Vincentius-werk met het werkkerrein van het burgerlijk armbestuur. Dit blijkt o.a. uit zijn herbenoeming tot lid van het burgerlijk armbestuur tijdens de gemeenteraadszitting van 6 februari 1885. Een toevallige merkwaardigheid is de aanwezigheid in het archief der Conferentie van een *oproepings-brief* tot bijwoning van een raadsvergadering voor 27 november 1883. Op de agenda staat o.m. de behandeling van de begroting van het plaatselijk armbestuur voor 1884. Het moet bestemd zijn geweest voor onze president Chorus. Op deze wijze werd voorkomen, dat beide organisaties langs elkaar heen werkten en dat in bepaalde gevallen meer efficiënt in samenwerking de gezinnen benaderd zouden worden.

In 1875 hadden de eerste boringen naar steenkool in Heerlen plaats. Onze stad stond aan de dageraad van zijn revolutionaire economische en sociale omwenteling. Jammer genoeg ontbreken ons de vereiste bescheiden, onontbeerlijk om na te kunnen gaan, hoe St. Vincentius deze stoot heeft opgevangen.

AKTIVITEITEN VANAF 1913—1925.

De doorbraak in het besloten eeuwenoude sociale milieu was in volle gang, wanneer plots weer, anno 1913, het archief der Conferentie opduikt met een hiaat vanaf 1885. Inmiddels vervulde toen de heer B. Fischer de functie van president, sinds 1908, en tijdens de moeilijke oorlogsjaren 1914—1917. Met behulp van een in die jaren bestaande damesnaaikrans was het mogelijk beddegoed en onderkleding te verstrekken.

Heerlen had ook tijdens en vooral na Wereldoorlog I op het terrein van de armenzorg grondige veranderingen doorgemaakt, die zich in nieuw opgerichte Vincentiusconferenties alsmede in de werking van andere organen en instellingen met soortgelijke doelstelling manifesteerden. Releveren we, dat op 9 september 1904 het St. Jozefziekenhuis ingezegend werd, dat toen nog de naam droeg van Maria-Hilf-Spital. Dat was het werk van mgr P. J. Savelberg, die we einde 1865 voor het eerst in het St. Vincentius-milieu ontmoetten. Op 15 februari 1919 werden de gebouwen met hun inrichting in eigendom overgedragen aan de stichting

OPROEPINGSBRIEF.

De Burgemeester van

Haarlem

heeft de eer. naar aanleiding van artikel 41 der Gemeentewet, UEd. bij deze op te roepen tot het bijwonen eener vergadering van den Gemeenteraad, welke zal gehouden worden ten Raadhuiſe op den *21° November* 1883, des *na* middags te *uur*.

Haarlem den *23 November* 1883.

Voor De Burgemeester,

Te behandelen Zaken:

- 1: Benoeming van een lid der plaatselijke schiedkommissie.
- 2: Benoeming van een lid van het plaatselijk vermbestuur.
- 3: Goedkeuring der begrooting van het plaatselijk vermbestuur voor 1884.
- 4: id der gemeentelijke begrooting voor 1884.

„St. Jozefziekhuis” te Heerlen, die sindsdien bestuurd wordt door een college van regenten.

Anno 1923 werd een gemeentelijke geneeskundige dienst in het leven geroepen, die vooral de schooljeugd aan een regelmatig geneeskundig toezicht onderwierp.

In deze periode beginnen ook de afdelingen van het nederlandse Rode kruis en van het Groene kruis hun werkzaamheden te Heerlen.

Behalve het van ouds bestaande burgerlijk armbestuur werkten bovendien nog op het gebied der weldadigheid de ingevolge de Armenwet 1912 te Heerlen opgerichte Armenraad, waarmee de St. Vincentiusvereniging nauwe contacten onderhield; voorts de vereniging van de H. Elisabeth; de diaconie der nederlandse Hervormde Kerk; de vereniging St. Jozefgesticht; de hulpkas t.b.v. het personeel der Oranje Nassau Mijnen; het ondersteuningsfonds van de Staatsmijnen in Limburg; het Mijnwerkersfonds der Maatschappij tot Exploitatie van limburgse steenkolenmijnen; de diaconie der Gereformeerde kerk te Heerlen en te Treebeek; de stichting „Het Leger des Heils” te Treebeek; het Goed Kosthuis, dat aan daklozen slaapgelegenheden biedt en gaarkeukens exploiteerde⁹⁾.

U ziet: een rijk geschakeerde mozaïek op het veld van de Heerlense openbare hulpverlening. St. Vincentius bleef hierbij allicht niet achter.

OPRICHTING BIJZONDERE RAAD, ANNO 1925.

Uitvoerige overzichten van zijn werkzaamheden verschenen in 1926 in druk naar aanleiding van *de oprichting van een bijzondere raad op 24 september 1925*. De brochure opent met een inleiding van de heer C. Mûcher, 1e president van de bijzondere raad te Heerlen. Deze betiteling was in de archieven van de conferentie van St. Pancratius iets nieuws. Inderdaad: ingevolge de statuten dient een overkoepelend plaatselijk orgaan in het leven te worden geroepen, zodra zich méér dan één conferentie gevormd heeft binnen een bepaald woongebied. Op 20 maart 1919 was te Heerlerbaan de H. Hart-conferentie opgericht en op 24 juli 1925 de H. Cornelius-conferentie te Heerlerheide. Molenberg kreeg zijn O.L. Vrouw van Lourdes-conferentie op 16 december 1925. De heer C. Mûcher deelt ons dan ook in dit verband mee, dat op 24 september 1925 *een bijzondere raad voor Heerlen* is ingesteld. Historisch beslist onjuist is de mededeling in zijn inleiding, dat mgr Savelberg de St. Vincentius-conferentie der St. Pancratius-parochie zou hebben opgericht. Hierop wees ik reeds elders in deze uiteenzetting.

Het St. Vincentiuswerk werd sinds het bestaan van de bijzondere raad met voortvarendheid organisatorisch gespreid. In de gelegenheidsuitgave van 1926 die een illustrering is van hetgeen door de bijzondere raad sinds nauwelijks een jaar werd gepresteerd, lezen we b.v., dat de conferentie van St. Jozef te Schaesberg op 21 september 1925 werd gesticht; die van de H. Maagd Maria Onbevlekt Ontvangen te Rumpen op 3 november 1925; die van St. Bavo te Nuth op 6 november 1925.

Geen liefdewerk is aan de St. Vincentiusvereniging vreemd. Om die reden bestaan in deze vereniging het liefdewerk der Kinderbescherming (sinds 1919); dat der Kindervoeding (sinds 21 december 1925); het

verschaffen van woningen aan armen; de bestrijding van slechte lectuur; het liefdewerk onder de ambachtsleerlingen; het oprichten van bibliotheken; het woonwagen-liefdewerk. Indrukwekkend is het verslag over „Tien jaren kindervoeding in Heerlen 1925—1935”. Hieraan werd een verslag toegevoegd in zake de toestand in enige gezinnen en de lonen en salarissen te Heerlen (blz. 30—35 + de staten A-E).

Toen in 1924 het H. Hartbeeld op het Templesplein werd onthuld, waren onze Vincentianen hierbij aanwezig. Burgemeester mr Waszink sprak tijdens die plechtigheid een gloedvolle redevoering uit.

Bij het 75-jarig bestaan van St. Vincentius werd opnieuw een brochure in druk uitgegeven, anno 1936. Hierin delen de samenstellers ervan ons mee, dat de conferentie St. Pancratius o.a. een taak had bij de oprichting van de commissie voor Kinderbescherming, het liefdewerk „Oud Papier”, het liefdewerk „Stille Armen”, de Erewacht bij het H. Sacrament en de nachtelijke Aanbidding, het St. Anthoniusliefdewerk, het liefdewerk St. Franciscus Regis (wettiging huwelijken), de stichting „Voor Ouden van Dagen”.

Tussen de jaren 1926—1936 werden de conferenties van de H. Gerardus Majella te Heksenberg en van de H. Anthonius te Schandelen opgericht. Overigens verschenen in het Limburgsch Dagblad van 8, 11 en 12 mei 1936 drie vervolgartikelen met een uitvoerig verhaal over het St. Vincentiuswerk in het verleden, te Heerlen verricht.

Wereldoorlog II brak kort daarna uit, die de werkzaamheden der ijverige Vincentianen zo niet verlamde, maar toch ernstig belemmerde. Van een stopzetten der werkzaamheden is geen sprake geweest. Op de vergadering van 6 juni 1940 werd medegedeeld, dat met goedvinden van de Ortskommandant het werk kon worden voortgezet. Toen de Bevrijding nabij kwam en het luchtgevaar toenam, besloot men de vergaderingen voorlopig niet te laten doorgaan. Zodoende is vanaf 27 juli 1944 tot 2 augustus 1945 niet vergaderd¹⁰).

Tijdens deze oorlogsjaren nam het huisbezoek sterk af. De verduisteringsvoorschriften, het luchtgevaar en de distributie hebben deze toestand in de hand gewerkt. In verband hiermee is het uur van vergaderen een tijdlang vervroegd geweest. Ook van het houden der straatcollecten heeft men afgezien. Typerend voor die periode was ook de deelname aan het bidden van het Rozenhoedje voor onze politieke gevangenen, georganiseerd door de Vrouwenbond in het kapelletje aan de Gasthuisstraat. Vanaf eind september 1942 konden de armlastigen bij de centrale gemeentelijke keuken terecht met inbegrip van de beddeleden der St. Vincentiusvereniging. De strenge rantsoenering der levensmiddelen maakte overigens een hulpverlening in natura uiterst moeilijk. Na de luchtaanval op Geleen, 5 oktober 1942, bood onze conferentie hulp door aankoop en distributie van gedragen kleding. Op de vergadering van 23 maart 1944 besloot men een geldsom ter beschikking te stellen i.v.m. de luchtaanvallen op Nijmegen, Arnhem en Enschede. Het verstrekken van een Kerstgave kon in december 1942 doorgang vinden. Voorts werden aan de beddeleden sinds einde september 1943 zondagsmissaaltjes uitgereikt. Voor het houden der geestelijke lezing op de vergaderingen stelde de

Lijst der zamenstelling van het Bureau
& der Conferentie van den Heiligen Vincentius
van Paulo te Heerlen, anno 1861.

Lemmens	Jan Arnold	President
Bergstein	Damian	Vice-President
Gemmeke	Karel Lodewijk	Secretaris
Langohr	Johan Willem Hubert	Penningmeester
De Hesselle	Joseph	Lid
De Hesselle	Johannis	id
Eijmael	Ulrich Nicolaas	id
Lammeretz	Lambert	id
Mertens	Pieter Joseph	id
Penners	Arnold Joseph	id
Pluijmaekers	Mathieu	id
Savelberg	Mathieu	id
Vreuls	Hendrik Hubert	id
Vijgen	Herman	id
Vijgen	Nicolaas	id
Wetzels	Mathijs Joseph	id
Willems	Egidius Joseph	id
Mols	Pieter Lambert	id
Corris	Arnold	id
Haenbeukers	Johannes	id
Forage	Gerard	id
Lucassen		id

Voor Eensluidend Afschrift,
De Secretaris
(w.g.) K. L. Gemmeke.

---

bijzondere raad een boek ter beschikking (vergadering van 17 september 1942).

Teneinde de toenemende nood organisatorisch beter te bestrijden, was inmiddels het *bisschoppelijk hulpbureau* in het leven geroepen, welk instituut tot doel had coördinerend te werken onder de plaatselijke katholieke gelijkgerichte verenigingen (vergadering van 25 mei 1944). Voornoemd bureau stelde in juli 1944 kleding en schoeisel voor de St. Pancratiusconferentie ter beschikking.

De R.K. Vereniging Moederschapszorg ontving einde december 1942 een subsidie.

Vermelding verdient een ontvangen legatie van f. 2.500,— van wijlen mevrouw de Hesselle-Bex (vergadering van 11 januari 1940). Overigens kwamen tijdens de oorlogsjaren 1940—1945 vrij talrijke anonieme giften in geld geld binnen.

Einde juli 1943 werd de conferentie van het Rectoraat aan de Laanderstraat opgericht (vergadering van 22 juli 1943). De heer Janssen verliet onder dankbetuiging de St. Pancratiusconferentie om deel te gaan nemen aan de Vincentiuswerkzaamheden in de Laanderstraat. Een bonboekje ten bedrage van f. 50,— werd beschikbaar gesteld alsmede opgave van de bedeelde gezinnen in het betrokken rectoraat.

De naoorlogse tijd luidde nieuwe vormen van activiteiten in, terwijl organisatorisch het Vincentiuswerk nog verder werd uitgebouwd. Op

List der Sammelstellen vgl. mit Rosenau
 & der Commission von für Pöhligen Anwesenheit
 von Pauli de. Hülber

Demmers	Jan. Anst.	Präsident
Bergstein	Demmer	Vice-Präsident
Günther	Karl Ludwig	Secretaris
Langer	Johann Wilhelm Huber	Finanzmeister
De. Haspelt	Joseph	id.
De. Haspelt	Johannes	id.
Gippsch	Ulrich. Huber	id.
Demmers	Demmer	id.
Meisters	Peter Joseph	id.
Finners	Paul Joseph	id.
Hugmachers	Mathieu	id.
Reibelberg	Mathieu	id.
Precht	Friedrich Huber	id.
Voggen	Coeman	id.
Nggen	Nicolaas	id.
Wibels	Mathieu Joseph	id.
W. Hens	Agilone Joseph	id.
Meli	Peter Huber	id.
Corris	Huber	id.
Hambourers	Johannes	id.
Porage	Gerard	id.
Lucasjer		id.

Von Commission Abschrift
 der Acten
 H. L. Huber

29 Juni 1861.

N 1919.

Den Hr Pres. der Confe
te Heerlen.

Wij hebben de eer U hiernevens te doen toekomen een schrijven van den Alg. Raad, waaruit blijkt, dat de Confe te Heerlen den zeventienden dezer, bij onze Vereeniging is ingelijfd.

Wij verzoeken u dien brief met de pauselijke Brevén en ons tegenwoordig schrijven in eene plegtige vergadering aan de leden mede te deelen en den president der Confe te *Kerkenrade* te verzoeken, om in onzen naam alsdan de Confe te installeren. Wij verzoeken een afschrift te ontvangen van het proces verbaal dier zitting.

En nu M. de pres., heeten wij u en uwe medeleden hartelijk welkom in het grote huisgezin van den H. Vinc. v. P. en drukken u de broederhand.

Moge de band, die tusschen ons gelegd is, duurzaam zijn en de Confe te *Heerlen* eene voor het heil der leden gelukkige inrigting, eene hulp te meer voor de armen, eene stichting voor de parochie, eene vrcugde voor haren ijverigen Herder zijn.

Een punt willen wij u slechts op het hart drukken. Bewaar in uwe Confe den geest der Vereeniging en hij zal haar behouden; handhaaf het reglement en het zal u handhaven; neem de belangen der armen ter harte en zij zullen u zegenen.

Schrijf ons van tijd tot tijd, opdat de band van eenheid onder ons bewaard blijven. Eene Confe die het stilzwijgen bewaart, niets van zich doet hooren bemint de broederschap niet en waar zij die uiterlijk niet onderhoudt met den Hoofdraad, zal zij in eigen boezem weldra verzwakken. Onderhoud een opgeruimden toon op de zittingen, met inachtneming van gepaste orde, drijf de achterblijvers voort, of noop hen af te treden en hun ontslag te nemen, als zij naar uwe roepstem niet luisteren, want zulke leden zijn een ballast zonder nut. Maar wees gij met de leden van het bureau ook wakkere voorgangers, dan zal het voor allen een lust zijn u te volgen.

God zegene U en uwen arbeid, onder de voorspraak van den H. Vinc. v. Paulo en van den H. Pancratius.

Ontvang enz.

---

2 augustus 1945 kwam men weer bijeen. De voorzitter releveerde waarom ruim een jaar lang niet vergaderd was: o.a. het oppikken van manren op straat door de duitse bezetting en vervolgens sinds de bevrijding van Heerlen 17 september 1944 de bezetting van het gebouw, waarin men de vergaderingen hield, door de amerikaanse militie en het repatrieringswerk. Besloten werd om de twee weken te vergaderen, waarin sinds oktober 1950 een verandering werd aangebracht door voortaan wekelijks bijeen te komen. Inmiddels werd het Vincentiushuis aan de Klompstraat gerestaureerd, waar op 27 september 1951 de eerste van de reeks vergaderingen weer kon plaats vinden. In dit jaar werd ook een regeling getroffen voor een betere huisvesting van het magazijn, dat in samenwerking met het St. Antoniusgilde gecentraliseerd werd in de Looierstraat.

Tot een typische activiteit van de naoorlogse tijd behoorde *de zorg voor de politieke delinquenten*. Elk lid zal twee personen voor zijn rekening nemen, die in het bijzonder door jongere leden zullen worden bezocht.

Het initiatief tot een dagje uit met *de ouden van dagen* kwam op 13 april

29 Junij 1866.

1897

Van de Pers de loof
te Haar loof.

Wij hebben de eer te verstaan
te zien te komen, en te zeggen
van den afz. Haer, meent bij
dat de loof te Haer loof, die
tenen dage, by de Pers
is ingelief.

Wij zeggen te den loof van de
pauze, de Pers, en het loof,
wordt te zeggen, in een plichtige
voorzetting, aan de loof, en
te deelen van den pers, die
loof te Haer loof te zeggen
aan in onze naam, al den de loof
te instellen, wij zeggen, en
te loof te zeggen, van de pers,
van den de loof.

In naam de pers, den wij te
en een medelidende te loof,
welken in het grote loof, en
van den H. Pers, en P. van de loof,
te de loof.

Hoop de loof, die loof, en
gelief, te loof, en
de loof te Haer loof, een
het loof, die loof, en
voorzetting, een loof, te loof,
voor de loof, een loof,
van den pers, en
Een punt willen wij te loof,
op het loof, den loof, en
in een loof, den loof, en
voorzetting, en by den loof, en
hand loof, den loof, en
het loof, de loof, en
de loof, die loof, en
en by den loof, en

Adriens van Loof, te loof, en

de hand van dankbaarheid over
ons bewaard blyven. Dien loof
die het stichting gewen bewaard
vertoeven die loof bewaard
bewaard de bewaard met
de waar zy die willelyf
met ^{over} hand met den Hoofden
zal zy in eigen bewaard
melken bewaard. Ouder
hand een oppervindend bewaard
op de zittingen; met inacties
ming, van gepaste orde, die
de bewaard bewaard, of
woog hem of te treden en hem
ontslag te nemen; als zy aan
voren bewaard met bewaard
want welke bewaard een
ballast zonder met bewaard
was zy met de bewaard van het
bewaard ook bewaard te
ganger, dan zal het voor alle
een best zijn te te volgen
God bewaard te en name bewaard
vanden de bewaard van
den H. V. & Paulus en van
den H. D. Generations.

Ontlooying

1948. De eerste tocht op 10 juni d.a.v. slaagde uitstekend. Niet minder dan 24 luxewagens en 3 autobussen namen deel aan deze Zuid-limburg-uitstap.

Ook het huisbezoek van zieken kwam aan de orde (vergadering van 24 april 1947). Opgave van min of meer ernstige zieken zal door de parochiegeestelijkheid worden verstrekt. Op 9 september ging men gezamenlijk naar het St. Jozefziekenhuis om te bidden bij het opgebaarde overschot van mgr dr Poels.

Einde 1948 werden plannen in studie genomen voor een actie onder de zwervers.

In januari 1951 werd besloten tot het organiseren van een triduum voor alle conferenties van Heerlen. De organisatie ervan berustte bij de St. Pancratiusconferentie, terwijl de bijzondere raad in de helft van de kosten bijdroeg.

Bijzondere vermelding verdienen de werkzaamheden van de opgerichte *Jongelingenconferentie*, waarvoor de heer Bouts zich bijzonder heeft ingespannen. Hier mag gewezen worden op hun *St. Nicolaasacties*, die b.v. voor december 1954 f. 800,— opracht, waarmee 400 minder goed bedeelde kinderen door de Sint gelukkig gemaakt konden worden.

Wat nu de in 1951 opgezette *Paasactie* betreft: enige jonge dames verklaarden zich bereid paasmandjes samen te stellen. Blijkens het verstrekte overzicht van de heer Bouts konden zodoende 29 gezinnen bezocht worden, die allen een pakje gekregen hebben omvattende 3 eieren, versnaperingen, worst, roomboter, 2 pakjes sigaretten, leverpastei of rijst en voor de grote gezinnen enige kledingstukken.

Een aantrekkelijke eigentijdse actie, die zeer goed insloeg, werden de *bridge-drive-avonden*. Dit punt kwam voor het eerst aan de orde tijdens de vergadering van 6 september 1951.

Voor de oprichting van een *standbeeld voor mgr P. J. Savelberg*, een der leden van onze Pancratiusconferentie, werd een bijdrage van f. 50,— verleend (22 december 1955).

Het verstrekken van bijdragen voor *kinderuitzending* naar het vacantieoord Bunde komt herhaaldelijk in deze jaren voor in de notulen.

Merkwaardig is ook de idee om ieder jaar de volle aandacht te besteden aan *één gezin* en dit er bovenop te helpen. In verband hiermede zullen de jongens uit zulke gezinnen op de Ambachtsschool geplaatst worden om zodoende armoede in de toekomst te voorkomen.

Ook aan de *lectuurvoorziening* is gedacht. Men gaat de „Beatrijs” verspreiden en katholieke dagbladen.

De huishoudschool aan de Gasthuisstraat zal nu en dan tegen vergoeding mantels en japonnen voor het St. Vincentiuswerk maken (vergadering van 26 oktober 1950).

Regelmatig kwamen *giften in geld en in natura* binnen o.a. van de Staats- en Oranje Nassau Mijnen en van enige zakenlieden in de binnenstad. De collecte op Armenzondag (22 januari 1948) bracht f. 800,— op alsmede f. 800,— voor de St. Elisabethvereniging. De collecte ten bate van de Kinderbescherming beliep het bedrag van f. 1400,— (28 oktober 1948). De huis-aan-huis-collecte leverde een bedrag op van f. 1.746,35 (8 december 1949), in 1953 f. 2.319,48.

Op 7 juni 1951 werd in het Royal theater een film gedraaid, getiteld „Antonius van Padua”. De kaartenverkoop geschiedde o.m. door de Vincentianen, terwijl de opbrengst ervan ten goede kwam aan St. Vincentius (n.l. f. 439,45) en de Gezinszorg.

Deze opsomming van naoorlogse Vincentiuswerkzaamheden kunnen met uitgebreide details-gegevens worden toegelicht. Aangezien met dit geschrift niet beoogd wordt een exacte uiteenzetting te geven van alle goede werken, verricht door zovele belangeloze werkers en de sfeer van dit soort menslievendheid, op het niveau der St. Vincentiusvereniging, zich hiertoe niet leent, mag met deze overzichtelijke rangschikking der acta en facta worden volstaan.

Drs L. van HOMMERICH

- 1) P. PETERS : Heerlen vóór 100 jaar;
in: Jubileumuitgave V.V.V.-Heerlen, 1936, 41—44.
- H. HENNEN : Heerlen zoals het was;
in: Jubileumuitgave V.V.V.-Heerlen, 1936, 45—51.
- J. J. JONGEN : Handboek der geografie van Nederland. Dl VI, Limburg, 1956, blz. 97—98; veranderingen in de sociale structuur en onder „Handel”, 74—76.
- 2) A. BEAUJEAN : De handel van Heerlerheide;
in: Bulletin Land van Herle 1951, 85—90; geïll.
Een afbeelding van de „kükeskriemer” = handelaar in pluimvee, op blz. 135 van Bulletin Land van Herle, 1951.
- 3) L. van HOMMERICH : Aspecten uit het Heerlen's zakenleven, 1870—1900.
De textielhandel Schunck;
in: Maasgouw 1951, 55—58.
- 4) Overzichtstaat van de Heerlense beroepen tussen 1862—1880:
landbouwer	472	wever	21
werkman	350	onderwijzend personeel	19
ambtenaar (rijks- en gemeenteambtenaren)	130	geestelijken (priester, dominee)	18
kleermaker (naaister)	96	slager	15
religieuze (zuster en broeder)	83	molenaar	14
handelaar	82	ruinier	13
schoenmaker	70	bierbrouwer	12
dagloner	69	pleisteraar (plakker)	12
schrijnewerker (timmerman, radermaker)	69	houtzager	11
dienstponeeel (dienstknecht, dienstmeid)	66	boekdrukker (letterzetter)	11
winkelier	47	fabrieksarbeider (arbeidster)	9
marechaussee (rijksveldwachter)	47	schilder (verver)	9
smid (hoefsmid, slotsmid)	41	rentenier	9
herbergier (tapper, logementhouder)	34	militair	8
voerman (koetsier)	30	kuiper	8
bakker (broodbakker, banketbakker)	26	posterijen (postbode, postwagens)	8
koopman	26	stroodekker	8
geneeskunde (arts, veearts, vroedvrouw, apotheker)	23	mijnwerker	8
metselaar	22	kantonnier	7
		schaapherder	7
		looier	6
		boekbinder	6
		leidendekker	6
		zadelmaker	5

koperslager	4	pannenbakker	1
fabrikant	4	klokkenmaker	1
witmaker (witter)	4	kruier	1
brikkenbakker (steenbakker)	4	pompenmaker	1
horlogemaker	3	draaier	1
waschvrouw	3	vilder	1
aannemer	2	mandenmaker	1
machinist	2	artist	1
stroopstoker	2	stoker	1
barbier	2	kramer	1
klompenmaker	2	lithograaf	1
nachtwaker	2	lompenzamelaar	1
steenhouwer (steenkapper)	2	architect	1
hoedenmaker	2	borstelmaker	1
jachtopziender (boswachter)	2	ingenieur	1
kaarsenmaker	2	goudsmid	1
koster	1		

Het jaarverslag van de gemeente Heerlen van 1866 vermeldt onder hoofdstuk XII: Nijverheid, Handel en Scheepvaart het volgende:

In de gemeente bestaat eene speldenfabriek toebehoorende aan de firma Eijmael & Preusser, waarop 3 mannen, 10 jongens en 9 meisjes werken, welke respectievelijk f. 7,—, f. 2,50 en f. 2,— loon per week ontvangen. Op de damast- en linnenweverij van de wed. Th. Eijmael zijn 4 mannen en 1 jongen werkzaam, welke per week de mannen f. 4,— en de jongen f. 1,— verdienen. Buitendien bestaan er in de gemeente twee stoomgraanmolens, een van den Heer H. J. Jaegers, waarin 6 werklieden werkzaam zijn, welke per week f. 6,— verdienen en eene van den heer Victor Roosen waarin insgelijks 6 werklieden ad f. 6,— per week werkzaam zijn. Beide stoommolens hebben slechts een stoomwerktuig, de eerste van 15 en de tweede van 12 paardenkracht.

Buiten de gewone ambachten bestaan in deze gemeente: 5 brouwerijen, 4 koperslagerijen, 3 zadelmakers, 2 Horlogemakers, 1 draaijer, 1 Blaauwverver, 1 Boekdrukker, 2 boekbinders, 1 Touwslagers en 3 Huisschilders.

Van de drie bestaande jaarmarkten is slechts eene gehouden welke zeer slecht bezocht was.

De Binnenlandse handel is van weinig beteekenis en de winkelnering is onder den druk van den tijd niet gewinstgevend te noemen.

Buitenlandsche handel bestaat alleen in levensmiddelen op Aken (Pruissen), welke door de sluiting van dat Rijk zeer onbeduidend is geweest.

W. LINDELAUF : Het Heerlense politiewezen in de 18e eeuw;

in: Bulletin Land van Herle, 1951, 121—125.

n.b. Heerlen telde 15 armlastigen volgens het procesverbaal van 11 juli 1738.

Th. JANSSEN: De registratie der bevolking;

in: Bulletin Land van Herle, 1951, 93—97, 130—134.

5) I. J. BRUGMANS: De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw (1813—1870).

Utrecht-Antwerpen, 1959, sub: *Limburg en lonen*.

De angehaalde beoordeling staat op blz. 138.

R. PHILIPS: Enige notities omtrent de industriële ontwikkeling van Limburg in de 19e eeuw;

in: Jaarboek Sociaal Hist. Centrum, Maastricht, 1955, 3—34.

R. PHILIPS : Enkele grepen uit de geschiedenis van de industrialisatie van Limburg gedurende de laatste zestig jaar;

in: Jaarboek Sociaal Hist. Centrum, 1956, 3—63.

- 6) STAATSMIJNEN in Limburg. GEDENKBOEK.... 50 j. bestaan, Heerlen 1952, 9.
- 7) KADASTERBOEKEN gemeente Heerlen, gemeentearchief Heerlen; hieruit blijkt, dat notaris J. A. Lemmens bedoeld pand anno 1860 gekocht heeft van Christian Smeets, opzichter van de Waterstaat te Heerlen, die het op zijn beurt anno 1848 gekocht heeft van Johan Penders, schoenmaker. Het huis is kadastraal bekend onder nummer sectie E 2217 (oorspr. E 1630 en 1631). Anno 1956 werd het afgebroken i.v.m. de nieuwbouw van V. & D. in de Geleenstraat, en was toen bewoond door de veearts Urlings.
- Wethouder A. Lemmens* woonde ter zijde van het nieuwe gemeentehuis (vleugel P.T.T.). Zijn naam werd als eerste wethouder gebeiteld in de inscriptiesteen van dit nieuwe gemeentehuis. De tekst van de steen werd vastgesteld in de raadsvergadering van 18 april 1879. (Zie Raadsnotulen van die datum, gemeentearchief Heerlen).
- 8) Het kasboek van de St. Vincentiusconferentie vermeldt herhaaldelijk uitgaven m.b.t. deze vorm van hulpverlening; zo o.a.
 anno 1871, januari 11: volgens rekening voor de koken . . . f. 79,04
 1871, september 27: spijs-kokerij L. Penders . . . f. 201,50
- 9) HEERLEN. Uitgave gesteund door het gemeentebestuur van Heerlen tot bevordering van handel, nijverheid en vreemdelingenverkeer.
 Amsterdam, 1924, 84 blz.
- R. PHILIPS : 50 jaar sociale gezondheidszorg in Limburg 1910—1960.
 Uitgave van het Limburgse Groene Kruis.
 Roermond, 1960, 228 blz.
- 10) De hierna volgende gegevens zijn ontleend aan de notulenboeken der jubilerende conferentie.

**PRESIDENTEN VAN DE BIJZONDERE RAAD HEERLEN,
 1925 — 1961.**

C. Mûcher	1925 — 1934.
mr I. J. Bloem	1934.
A. Reuten	1934 — 1959 oktober.
drs A. C. J. Rottier	1959 — heden.

**PRESIDENTEN VAN DE ST. PANCRATIUSCONFERENTIE,
 1861 — 1961.**

A. J. Lemmens, notaris	1861 — 1873.
J. A. Chorus	1873 — 1908.
B. Fischer	1908 — 1917, oktober
Jos Jongen	1917 — 1920.
C. Mûcher	1920 — 1925.
L. Geuskens	1925 — 1931.
dr A. Grond	1931 — 1932.
ir R. Franken	1932 — 1936, januari 9.
D. v.d. Does	1936 — 1949.
A. J. W. Bour	1949 — heden.

SAMENSTELLING BIJZONDERE RAAD HEERLEN,
ANNO 1961.

BUREAURAAD

President :	drs A. C. J. Rottier	Valkenburgerweg 31, Heerlen
Vice-pres. :	F. Nievelstein	Caumerbeeklaan 59, Heerlen
Secr. :	A. G. J. Schalken	Bongaertsstraat 34, Heerlen
2e Secr. :	mr H. B. v. Liemt	Prinses Irenestraat 23, Heerlen
Penningm.:	G. G. M. P. Tomlow	Akerstraat 77, Heerlen

LEDEN

Conferenties :

<i>St. Pancratius</i> (Heerlen-Centrum)		
President :	A. W. J. Bour	L. v. Hövell t. Westerfliet 6, Hrl.
Vice-pres. :	E. J. Leufkens	Oude Lindestraat 15, Heerlen
<i>St. Antonius v. Padua</i> (Schandelen)		
President :	M. J. Bollen	Prinses Beatrixstraat 3, Heerlen
Vice-pres. :	P. H. v.d. Gaar	Prinses Irenestraat 3, Heerlen
<i>H. Jozef</i> (Welten)		
President :	A. Th. Deckers	Pijnsweg 17, Heerlen
Vice-pres. :	ir P. F. v. Enckevort	Valkenburgerweg 155, Heerlen
<i>O.L. Vrouw v. Lourdes</i> (Molenberg)		
President :	mr S. J. H. Huyben	Bongaertsstraat 17, Heerlen
Vice-pres. :	ir O. F. H. H. v.d. Loo	Molenberglaan 114, Heerlen
<i>H. Remigius</i> (Simpelveld)		
President :	J. van Knippenbergh	Kloosterstraat 51, Simpelveld
Vice-pres. :	J. H. M. Frijns	Molsberg 51, Simpelveld
<i>H. Pius X</i> (Molenberg)		
President :	A. J. V. Kessener	Kerkraderweg 1, Heerlen
Vice-pres. :	F. D. Overdijk	Retersbeekstraat 3, Schaesberg
<i>H. Hart</i> (Heerlerbaan)		
President :	mr P. Schroeder	Heesberg 66, Heerlen
Vice-pres. :	P. N. J. Banning	Bautscherweg 96, Heerlerbaan
<i>H. Cornelius</i> (Heerlerheide)		
President :	P. H. H. Beenen	Schelsberg 222, Heerlerheide
Vice-pres. :	H. Reuters	Ganzeweide 123, Heerlerheide
<i>Chr. Koning</i> (Nieuw Einde)		
President :	F. J. Crousen	Anjelierstraat 48, Heerlerheide
Vice-pres. :	H. Bongers	Eksterstraat 26, Heerlerheide
<i>St. Franciscus</i> , in heropricht. (Laanderstr.)		
President :	H. Koolen	Ter Worm 5, Heerlen
<i>St. Margartha</i>		
Presidente:	Mevr. A. L. Moors-Meijer	Akerstraat 109, Heerlen
Vice-pres. :	Mevr. M. Prickartz-Dezair	Akerstraat 133, Heerlen
<i>Liefdewerk Stille Armen</i>		
Voorzitter :	ir K. A. M. Stoffels	Caumerdalsestraat 22, Heerlen
<i>Liefdewerk Kinderbescherming</i>		
Voorzitter :	W. H. J. Jongen	Molenberglaan 25, Heerlen

SAMENSTELLING CONFERENTIE ST. PANCRATIUS TE HEERLEN,
ANNO 1961.

BUREAU:

Deken mgr ir H. Bemelmans	Emmastraat 20
President : A. J. W. Bour	Laan van Hövell tot Westerfliet 6
Vice-pres. : P. L. Leufkens	Oude Lindestraat 15
Secretaris : J. J. Janssen	v. Sonsbeeckstraat 7
Penningm. : M. Meijs	Nobelstraat 47
Magazijnm.: A. J. Hermans	Aarweg 5

LEDEN:

Mevr. M. Bour-Bosson	Laan van Hövell tot Westerfliet 6
Mevr. J. Camps-Onland	Akerstraat 38
Mej. H. Kusters	Laan van Hövell tot Westerfliet 10
Mevr. W. S. Terhal-Hochstenbach	Winterstraat 2
Mevr. C. J. Vaessen-Mokveld	Deken Nicolaystraat 26
H. A. Bos	Raadhuisstraat 6
P. H. Boumans	Zomerstraat 47
E. C. Brenner	Zomerstraat 29
J. H. Coonen	Oliemolenstraat 12
G. J. A. Grond	Raadhuisstraat 22
B. Th. Hoeppermans	Welterlaan 21
R. R. J. Kerp	Spoorsingel 16
P. J. Th. Kiene	Honigmanstraat 92
F. J. M. Klompé	Valkenburgerweg 159
H. H. Klören	St. Franciscusweg 21
H. J. Koster	Zomerstraat 4
D. I. Langenhoff	Mgr Schrijnenstraat 51
H. B. v. Liemt	Prinses Irenestraat 23
H. A. Maas	Dr Poelsstraat 36
E. H. L. Niessen	Zomerstraat 23
W. Ummels	Prinses Margrietstraat 5
G. M. Veugeliers	Senecastraat 10

ST. VINCENTIUSVERENIGING

Algemene Raad (Parijs), 1833.

Landelijke Hoofdraad (Den Haag), 1846.

Centrale Raad (Roermond).

Plaatselijke Bijzondere Raad (Heerlen , a^o 1925, september 24.

- Parochiële Conferenties
- (1. „St. Pancratius” Heerlen, 27 januari 1861
  - (2. „H. Hart” Heerlerbaan, 20 maart 1919
  - (3. „St. Cornelius” Heerlerheide, 24 juli 1925
  - (4. „O.L. Vrouw van Lourdes” Heerlen, 16 december 1925
  - (5. „H. Gerardus Majella” Heksenberg,
(heeft bestaan tussen ± 1930—1944
  - (6. „St. Antonius” Schandelen, 1936
  - (7. „H. Jozef” Welten, 1938
  - (8. „St. Franciscus van Assisië” in heropricting,
(Laanderstraat, heeft bestaan tussen einde juli 1943—1945
  - (9. „Christus Koning” nieuw Einde, Heerlen, 1947
  - (10. „H. Remigius” Simpelveld
  - (11. „Pius X” Molenberg, 18 juli 1957
  - (12. „St. Margaritha” Damesconferentie, Heerlen, 1951
  - (13. Liefdewerk „Stille Armen” Heerlen ± 1930
  - (14. Liefdewerk Kinderbescherming Heerlen, 1919

CONFERENTIE ST. PANCRATIUS, 1861—1961.

A		B		C			
<i>Bestuurszaken</i>		<i>Ontvangsten</i>		<i>Hulpverlening</i>			
				Materieel	Geestelijk		
1. Bestuur	(President (Secretaris (Penningmeester	1. Geld	(collecten (straatcoll. (kerkcoll. (coll. conf. (giften (legaties (subsidies (donateurs	1. Bedelingen	(levensmiddelen (eten (geld (goederen (kolen	1. Lectuurvoorz.	(kranten (tijdschriften (boeken
2. Leden		2. Goederen	(aankoop (schenking	2. Speciale acties	(Kerstgave (Paasactie (St. Nicolaasfeest	2. Speelgoedvoorziening	
3. Afdelingen	(Jongerenconf. (Damesconf.	3. Acties	(bridgedrive			3. Kinderuitzending kindervacantiewerk	
4. Werkmethode	(vergaderingen (huisbezoeken - route-indeling (vergaderzaal					4. Gezinsvoogdij	
5. Geestelijke vorming	(retraite (triduum (lezingen (film (bezoek aan (Allerheiligste					5. Vr. hulp aan gezinnen	
6. Contacten met andere Charitatieve Verenigingen			(Liefdewerk Kinderbescherming (Andere conferenties (St. Antoniusgilde (St. Elisabethvereniging (Bijzondere Raad (Hoofdraad (Armenraad (Sociale Raad) (Gemeenschapsdienst Sittarderweg (Burgerlijk Armbestuur (Parochiële Raad (Bisschoppelijk Hulpbetoon (Charitatief contactpersoon (Charitatief Centrum)			6. Ziekenbezoek	
7. Centraal magazijn	(schoonhouden (voorzieningen					7. Ouden van Dagen (eerste uitstapje in 1948 in handen v. Vincentius)	
						8. Plaatsing kinderen op scholen (o.a. Ambachtsschool)	